

Qurani-Kərim / Azərbaycanca tərcümə seriyası - 1

Prof. Dr. Abdulaziz Bayındır

BƏQƏRƏ SURƏSİ

**Tərcümə edən:
Elşad MİRİ**

BAKİ – 2017

Bu kitab Elşad Mirinin rəhbərlik etdiyi
“**www.din.az**” saytının “*Uydurulan dindən
endirilən dinə*” layihəsi çərçivəsindəki ikinci nəşridir

Tərcümə edən:	Elşad MİRİ / elshad@miri.az
Redaktor:	Cəlil CAVANŞIR
Korrektor:	Məryəm MİRİLİ
Bədii və texniki tərtibat:	Şəlalə ARİFQIZI
Dizayner:	Fəxri VƏLİYEV
Üz cildi:	Hilmi Dinç Üvəndire

Kitab Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin 06.02.2017
tarixli DK-72/H qərarı ilə nəşrinə razılıq verilmişdir.

www.din.az

www.aye.az

www.fetva.az

Prof. Dr. Abdulaziz Bayındır. BƏQƏRƏ SURƏSİ

Bakı, “NURLAR” Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 136 səh.

Kitabın üz cildinin razılığı: ABŞ-ın Nyu York şəhərinin
“Metropolitan Museum of Art” muzeyində nümayiş olunan və
“Göy Quran” kimi tanınan, IX - X əsrə aid Tunis mənşəli, göy
perqament üzərində qızıl və gümüş zərlərlə yazılmış Quran
səhifəsidir. Marie-Lan Nguyen (2011) tərəfindən “Folio Blue
Quran Met 2004.88”, Wikimedia Commonsda CC BY 2.5 ilə
lisensiyalaşdırılmışdır.

© Elşad MİRİ, 2017

ÖN SÖZ

Uca Allah Kitabı haqqında belə buyurur:

“ƏLİF! LAM! RA! Bu elə bir kitabdır ki, ayələri “muhkəm” edilmiş, həmçinin¹ qərarları doğru olan və hər şeyin daxilini bilən Allah tərəfindən izah edilmişdir.

Belə olmasının səbəbi Allahdan başqasına qul olmamağınız üçündür. (Ey Muhəmməd de:) “Mən də həmin kitabla sizi xəbərdar edən və müjdələyən şəxsəm”” (“Hud” surəsi, 11/1-3).

Bu ayədən də məlum olur ki, ayələr “muhkəm” olanlar və “muhkəm”i izah edənlər, açıqlayanlar olmaqla iki yerə ayrılır. Quran haqqında fikirləşəndə hər ayənin, bir mövzunun “muhkəmi”, yəni əsas ayəsi, bir çox mövzunun da “mutəşabihi”, yəni oxşarı və açıqlayanı olduğu aydın olur.² Allahın etdiyi izahları ancaq bilikli olanlardan ibarət bir qrup ortaya çıxara bilər. Uca Allah belə buyurur:

1 Ayədəki "summə" sözünə "həmçinin" mənası verilmişdir. Çünki sözün kökü nəzakətlə bir yerə yığışmaqdır ("Mucəmu məqayisul-luğa", Əhməd b. Fəris b. Zəkəriyyə, Beyrut, tarixsiz).

2 Mövzu ilə əlaqəli daha geniş məlumat əldə etmək üçün bax: Fətih Orum, "Kur'an'ı Anlama Usulü", II nəşr, İstanbul 2015.

“Bu bilən bir toplum üçün ayələri ərəb dilində Quran olaraq açıqlanmış kitabdır” (“Fussilət” surəsi, 41/3).

Quran ərəb dilindəki “qaraə” feilinin məsdəri olan “qur” və ya “qar” sözündən törəmişdir. Sözün kök mənası “toplamaqdır”.³ Məstər kimi işlədildiyi kimi “məqru” bütövlük və qrup mənasında isim olaraq da işlədilir. Quran sözü ayələr dəstəsi mənasına da gəlir.

Quran ərəb dilində göndərildiyi üçün oxşarlıqlar, sinonimlər həmin dilə uyğun olaraq tapılır və açıqlamalar da həmin dilin yardımı ilə əldə edilir.

Bilənlər qrupu Quranı və ərəb dilini bilənlərdən və mövzunun mütəxəssislərindən meydana gəlir. Bu işi ancaq bilikli və dik dayanmağı bacaran bir heyət bacara bilər. Çünki **“Kitabın “təvilini” (daxili əlaqəsini) ancaq Allah bilir. Düzgün biliyə sahib olanlar belə deyərlər: “Biz bu Kitaba inandığ, (muhkəm, mutaşabih və təvil) hamısı Rəbbimizin dərgahındandır”.** Bu biliyi ancaq dik durmağı bacaranlar əldə edə bilərlər”

(“Ali-İmran” surəsi, 3/7).

3 İbn Manzur, Cəmaluddin Muhəmməd b. Mukrim (630 - 711), "Lisanul Arab", Beyrut, tarixsiz "qa-ra-ə" maddəsi.

Bu üsulla əldə edilən məlumatlara “hikmət” deyilir. Bütün nəbilər hikməti ümmətlərinə öyrədiblər. Nəbi dəyəri Allah tərəfindən ucaldılaraq⁴ Kitab və hikmət verilən şəxsdir. Allah “Ənam” surəsinin 83-cü ayəsindən etibarən Nuhdan İsayə kimi 18 nəbinin⁵ adını qeyd edib və belə buyurub:

“Bunların atalarını, nəsilərini və qardaşlarını da seçdik, onlara doğru yolu göstərdik”.

Sayları 124 min olaraq rəvayət edilən⁶ nəbilərin hər biri ayədə adları qeyd edilən 18 nəbinin ya atalarından, ya qardaşlarından, ya da soylarındandır. Uca Allah daha sonra belə buyurub:

“Onlar kitab, hikmət⁷ və nəbilik verdiyimiz şəxslərdir” (“Ənam” surəsi, 6/89).

Hər nəbinin vəzifəsi ona verilənləri təbliğ etmək olduğu üçün həm də rəsuldur. İbrahim

4 "Lisanul arab" "n-b-ə" maddəsi

5 Ardıcılıq bu cürdür: İbrahim, İshaq, Yəqub, Davud, Süleyman, Əyyub, Yusuf, Musa, Harun, Nuh, Zəkəriyyə, Yəhya, İsa, İlyas, İsmail, Əlyəsə, Yunus və Lut (əleyhimussəlam).

6 Əhməd b. Hənbəl, "Musnəd", İstanbul, 1402/1982, V cild, səh., 266.

7 Ayədə "hökm" sözü var. Hikmət sözü "hökm" sözünün kökündən əmələ gəlir, düzgün hökm vermək qabiliyyəti mənasına gəlir. Nəbilərə verilən düzgün hökm olduğu Türkiyə türkcəsinə (və Azərbaycan dilinə - tərc.) hikmət kimi tərcümə edilmişdir.

əleyhissalam Kəbənin divarlarını təkrar inşa edərkən bu cür dua etmişdi:

“Ey Rəbbimiz! Bunların arasından bir elçi çıxart, onlara sənin ayələrini oxusun. Kitabı və hikməti öyrətsin və onları inkişaf etdirdsin. Üstün olan, düzgün qərar verən Sənsən” (“Bəqərə” surəsi, 2/129).

İbrahim əleyhissalamın duasının həyata keçdiyini bu ayədən anlayırıq:

“Həmçinin (yaxşılıqlarımı yekunlaşdırmağım üçün) aranızdan sizə bir elçi göndərdim. O sizə ayələrimizi oxuyur, sizi inkişaf etdirir, sizə Kitabı və Hikməti öyrədir, sizə bilmədiyinizi öyrədir” (“Bəqərə” surəsi, 2/151).

Elçi özündən heç bir şey əlavə edə bilməyəcəyi üçün hikmətin elçi sifətiylə öyrədilməsi, hikməti əldə etmək metodunun Quranda olmasını zəruri edir. Biz də tədqiqatlarımızda bu yolu taparaq Allahın Qurana yerləşdirdiyi hikmətləri əldə etməyə çalışdıq.

Nəbimizi Quranı bizə təbliğ üçün göndərilən elçi və öyrədən müəllimdir. Cəbrail də ona göndərilən elçi⁸ və müəllimdir.⁹ Nəbimiz bu yol-

8 "Haqqa" surəsi, 60/40; "Təkvir" surəsi, 81/19.

9 "Nəcm" surəsi, 53/5; "Rəhman" surəsi, 55/2.

la Quranı anlamış və ondan hikmətlər çıxarmışdır. Onun özünə aid bütün söz və icraatları bu hikmətlərdən meydana gəlir, onlarla Quran arasında tam bir ahəng var. Əgər alimlərimiz hikməti əldə etməyin metodunun tətbiq etsələr bu ahəngi asanlıqla görəcək və bütün sıxıntıların öhdəsindən bu yolla gələcəklər.

Əlinizdəki bu tərcümə hikməti əldə etmək metoduyla hazırlanmışdır. Lüğətlərə qədər gedib çıxan səhvlər və həqiqət kimi təqdim edilən məcazlar bu üsulla ortaya çıxarılmış və iqtibaslar bu yolla yazılmışdır.

Nə qədər yaxşı heyətlər qursaq da, xətalarımız yenə olacaq. Elm adamlarımızdan xahişimiz, onların da heyətlər qurmaları, Quranın hər sahədəki açıqlamalarını öyrənərək elmin və mədəniyyətin inkişafına xidmət etmələridir. Səhvlərimizi tapanlardan rica edirik ki, həmin səhvləri həm yayımlasınlar, həm də bizə çatdırsınlar.

Çalışmaq bizdən, nailiyyət Allahdandır.

Abdulaziz Bayındır

سُورَةُ الْفَاتِحَةِ

“FATİHƏ” SURƏSİ¹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Bismillahir Rəhmanir Rəhim
Yaxşılıqı sonsuz, ikramı bol olan Allahın adı ilə*

1. Yaxşılıqı sonsuz, ikramı bol olan Allahın adı ilə²

1 Məkkədə nazil olmuşdur. 7 ayədən ibarətdir. Quranın bir ayəsində belə buyrulur: "Sənə həmin məsanidən yeddi dənə və uca Quranı verdik" ("Hicr" surəsi, 15/87). Nəbimiz əleyhissalam belə buyurmuşdur: "Əl-həmdü lillah ("Fatihə" surəsi) mənə verilən yeddi məsani və uca Qurandır" (Buxari, "Təfsir", 1; Nəsai, "İftitah", 26). "Məsani" "məsna" sözünün cəmidir və "iki-iki" deməkdir. Ayələr "muhkəmlər" və onları açıqlayan "mutəşabihlər"dən meydana gəlir. Aralarında ikitərəfli əlaqə var. Bu əlaqəni göstərən söz "məsani"dir. Quranın girişi olaraq qəbul edilən bu surənin "məsani" olması bütün Quranın xülasəsi olduğunu göstərir. Demək olar ki, bütün Quran bir növ bu ayələrin izahıdır.

* İkrām: hörmət, sayğı, əzizləmə, ehtiram, hörmət göstərmə.

2 "Bismillahir Rəhmanir Rəhim"in içindəki "Rəhman və Rəhim" sözlərinin hər ikisi "rəhmət" sözünün kökündəndir. Rəhmət yaxşılıqı və ikramı zəruri edən incəlik mənasındadır. Allahın xüsusiyyəti olaraq istifadə olunanda ancaq yaxşılıq və ikram başa düşülür ("Mufrədat"). Rəhman "rəhməti hər şeyi əhatə edən" deməkdir. Bu xüsusiyyət Allahdan başqasında olmayacağı üçün Rəhman sözünə "yaxşılıqı sonsuz" mənasını verdik. Rəhim isə "rəhməti bol" deməkdir. Bol rəhmət, çox mərhəmət Allahdan başqalarında da ola bilər. Uca Allah Nəbimizlə əlaqəli olaraq belə

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

2. Hər şeyi gözəl edən ancaq Allahdır.³ O bütün varlıqların Sahibidir.⁴

الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ

3. Yaxşılığı sonsuz, ikramı boldur.

مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ

4. Hesaba çekilmək⁵ günündə səlahiyyət Onundur.

demişdir: "Sizə öz aranızdan bir elçi gəldi. Sizə sıxıntı verən hər şey onu da sıxar. O sizə qarşı çox qayğıkeşdir. Möminlərə qarşı çox şəfqətli və rəhimlidir" ("Tövbə" surəsi, 9/128). Buna görə rəhim sözünü "ikramı bol" kimi tərcümə etdik.

- 3 Üç cür tərif var. Birincisi, adamı özündən asılı olmayan bir səbəbə görə tərifləməkdir. Uzunboy, zəkalı, yaxşı ailəyə mənsub olmaq ifadələri bunlardandır. Buna mədh etmək deyilir. İkincisi, yaxşı bir iş gördüyü üçün tərifləməkdir. Dadlı yeməklər bişirir, yaxşı yoldaşlığı var kimi ifadələr bura aiddir. Bu cür tərifə həmd deyilir. Üçüncüsü, bizə edilən yaxşılığa görə tərifləməkdir. Mənə ləzzətli yemək yedirdi, demək kimi. Buna da şükür deyilir. Allahdan başqa heç kim hər şeyi gözəl edə bilməz. Buna görə hər şeyi gözəl edən ancaq Allahdır. Bu, "əl-həmdü lilləh" in Azərbaycan dilindəki mənasıdır.
- 4 Ərəb dilindəki "Rəbb" sözünün ən münasib mənası "sahib"dir. Ev yiyəsinə "rəbbud dar" ("Mufredat"), sərmayə sahibinə də "rabbul-mal" deyilir. Yusuf əleyhissalam kralın göndərdiyi qula belə demişdi: "Rəbbinin yanına qayıt və soruş gör, əllərini kəsən qadınların dərdi nə idi? Mənim Rəbbim onların oyunlarını bilir" ("Yusuf" surəsi, 12/50). Bu ayədə "rəbb" sözünün həm Allah, həm də qulun sahibi olan kral üçün işlədilməsi seçiminizin doğru olduğunu göstərir.
- 5 Din "dəyn" sözünün kökündən "adət, vəziyyət, cəza, əvəzini görmək və itaət" mənalарına gəlir ("əs-Sihah"). "Boyun əymək

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ

5. (Allahım!) Yalnız Sənə qul olur və yalnız Səndən kömək istəyirik.

اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ

6. Bizi doğru yoluna qəbul et;

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ

7. Bəxtəvərlik verdiyin kimsələrin⁶ yoluna.

غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ

8. Qəzəbə məruz qalanların və azmışların yoluna deyil. (Amin!)

və qarşılığını görmək" mənaları da irəli çıxır. Dində boyun əyilən Allahdır. Onun əmrlərinə tabe olunur və onun verəcəyi qarşılıq gözlənilir. Hesab günü də bütün bunlarla əlaqədar olaraq hesaba çəkiləcək gündür. Bəzi qruplar Allahı ikinci cərgəyə qoyaraq özlərindən yeni qaydalar müəyyənləşdirirlər. Bunu edənlər Allahın müşrik saydığı və əsla bağışlamayacağı adamlardır.

6 "Kim Allaha və Elçisinə boyun əysə, onlar Allahın sevinc (nemət) verdiyi nəbilər, düz adamlar, alimlər və yaxşılarla birlikdə olacaqlardır. Onlar nə yaxşı yoldaşlardır" (bax: "Nisa" surəsi, 4/69).

سورة البقرة

“BƏQƏRƏ” SURƏSİ

Mədinədə nazil olmuşdur. 286 ayədir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Bismillahir Rəhmanir Rahim

Yaxşılığı sonsuz, ikramı bol olan Allahın adı ilə

الم

1. ƏLİF! LAM! MİM!¹

ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ

2. Kitab² budur, içində şübhəyə yer yoxdur. Müttəqilər³ üçün rəhbərdir.

1 Bunlara “hurufu muqatta”, yəni tək-tək oxunan hərflər deyilir. Birlikdə oxunsa “Əlif, Lam, Mim” əvəzinə “Ələm” deyilməli idi. Bəzi surələrin əvvəlində olan bu cür hərflər ardınca oxunacaq ayələrə diqqəti cəlb etmək üçündür.

2 Adəm əleyhissalamdan bəri hər Nəbiyə verilən Kitab budur (“Ənam” surəsi, 6/83-90). Xırda fərqlər istisna olmaqla əvvəlki kitabların eynisidir (“Bəqərə” surəsi, 2/106). Əslə Allahın qatındakı Əsas Kitabdadır (“Zuxruf” surəsi, 43/3-4).

3 “Müttəqi” öz formasını qoruyan şəxsdir.

الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ

3. Müttəqilər Allaha ürəkdən⁴ inanan⁵, namazı tam qılan və verdiyimiz ruziləri yerli-yerində xərcləyənlərdir.

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ
هُمْ يُوقِنُونَ

4. Sənə göndərilənə də, səndən əvvəl göndərilənlərə⁶ də inanıb güvənənlər onlardır. Onların axirətə olan inamı qətidir.

أُولَئِكَ عَلَى هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

5. Sahiblərinin (Rəbbinin)⁷ doğru yolunda olanlar onlardır. Umduqlarını əldə edəcəklər də onlardır.

4 “Ürəkdən” mənası verdiyimiz sözün əslı “əl-ğayb”dır. Bu sözdəki “əl” müəyyənlik artıqlı mudafun-ileyhin əvəzıdır, “bi ğaybihim” isə qeybləri ilə deməkdir. İnsanın ürəyindəki başqası üçün qeyb, bilinməz olduğuna görə ayəyə “ürəkdən inanırlar” tərcüməsi verilmişdir.

5 İnanmaq güvənməkdir. Hamının Allah haqqında məlumatı var, amma hər kəs Ona kifayət qədər güvənib təslim olmur. İnsanı kafir edən budur. Buna görə imanın əvəzinə bəzən “inanmaq”, bəzən “güvənmək”, bəzən də “inanıb güvənmək” sözlərindən istifadə ediləcəkdir.

6 Quran əvvəlki kitabları təsdiq edir və əsas mətnlərini qoruyur. Buna görə də onların əsas mətnlərinə inanmaq lazımdır.

7 Rəbb sözünün ən münasib qarşılığı “sahib”dir. Ev yiyəsinə “rəbbud dar” (“Mufredat”), sərmayə sahibinə də “rabbul-mal” deyilir. Yusuf əleyhissalam kralın göndərdiyi qula belə demişdi: “Rəbbinin yanına qayıt və soruş gör, əllərini kəsən qadınların dərdi nə idi? Mənim Rəbbim onların oyunlarını bilir” (“Yusuf” surəsi, 12/50). Bu ayədə rəbb sözünün həm Allah, həm də qulun sahibi olan kral üçün işlədilməsi seçimimizin doğru olduğunu göstərir.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

6. Kafirləri (ayələri görməzliyə vuranları)⁸ xəbərdar etsən də, etməsən də fərqi yoxdur; onlar inanıb güvənməzlər.

خَتَمَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَعَلَىٰ سَمْعِهِمْ وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

7. Sanki qəblərini və qulaqlarını Allah möhürləmiş, gözləri də pərdəlidir.⁹ Onların layiq olduqları böyük əzabdır.

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ

8. Bəzi adamlar da “Allaha və axirət gününə inanırıq” deyirlər, amma inanıb güvənməzlər.

يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ

8 Küfür “örtmək”, kafir “örtən” deməkdir (“Mufrədat”). Quranın Allahın kitabı olduğunu dərk edən bir adam ondakı ayələrdən hətta birini belə görmək və ya eşitmək istəmirsə demək ki, onun üstünü örtür və kafir olur.

9 Ayədə kafirlərin qərəzləri “istiarəi təmsiliyyə” (alleqoriya) deyilən məcazi üslubda canlandırılmışdır. İstiarədə təşbeh ədatı gizli olur, amma bu məcaz həqiqət olduğu güman edildiyi üçün buradakı təşbeh “sanki” sözü ilə tərcümə edilmişdir.

9. Allaha və möminlərə qarşı oyun qurarlar¹⁰, lakin özləri də bilmədən oyunu özlərinə qarşı qurarlar.

فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَهُمْ عَذَابُ أَلِيمٍ
كَانُوا يَكْذِبُونَ

10. Bunların qəlblərində xəstəlik var; Allah da bir xəstəlik vermişdir. Yalan danışmalarının əvəzində layiq olduqları ağırılı-acılı əzabdır.¹¹

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ
مُصْلِحُونَ

11. Onlara: “Təbii nizamı pozmayın!”¹² deyiləndə: “Biz ancaq nizamı təmin edənlərik” - deyirlər.

أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِنْ لَا يَشْعُرُونَ

12. Diqqətli olun, nizamı pozanlar onlardır, amma bunu anlamırlar.

10 Ayədəki “xıda” sözü planlaşdıraraq çaşdırmaq və aldatmaq deməkdir (“Mufredat”).

11 Allaha tam olaraq güvənməmək xəstəliyinə əlavə etdikləri yalançılıq xəstəliyi ikinci əzaba səbəb olur.

12 Hər varlıq, hər məxluq Allahın ayəsidir. Bu ayədəki din ifadəsi yaradılan ayələrə görədir: “Sən üzünü doğru olan bu dinə, Allahın fitrətinə çevir. O, insanları buna görə yaratmışdır. Allahın yaratdığının yerini tutası heç bir şey yoxdur. Budur, düzgün din bu dindir. Amma insanların əksəriyyəti bilmirlər” (“Rum” surəsi, 30/30). Fitrət təbiətdə etibarlı qayda və qanunlar sistemidir.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنْتُمُنْ كَمَا آمَنَ
السُّفَهَاءُ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَكِنْ لَا يَعْلَمُونَ

13. Onlara: “Allaha başqa adamların güvəndiyi kimi güvənin” deyiləndə: “O ağılsızların güvəndiyi kimi güvənək?” – deyirlər. Diqqət yetirin, əsl ağılsızlar onlardır, amma bilmirlər.

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ
قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزَؤُونَ

14. Allaha inanıb güvənənlərlə üz-üzə gələndə: “Biz Ona inanıb güvənirik” - deyirlər. Şeytanları¹³ ilə təkbətək qalanda: “İnanın, biz sizin yanınızda-yıq, onlara ancaq göz yumuruq” – deyirlər.

اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ

15. Azgınlıqları içində tərəddüd edərkən onlara fürsət verərək göz yuman Allahdır.¹⁴

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالَةَ بِالْهَدَىٰ فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ
وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ

16. Onlar doğrunu (hidayəti) verib yanlış (zəlaləti) alanlardır. Onların bu alış-verişi qazanc

13 Şeytan düz yoldan uzaqlaşan insanlara və cinlərə deyilir. Bax: “Ənam” surəsi, 6/112.

14 Bu iki ayədə qeyd olunan istehza, yəni məsxərəyə qoymağı ən yaxşı ifadə edən söz bizə görə “idarə etmək və göz yummaq”dır.

gətirməz; hədəflərinə çata bilməzlər.¹⁵

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ
ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ

17. Eynilə bir məşəl yandırmaq istəyən adama oxşayırlar. Məşəl ətrafını işıqlandıranda sanki Allah gözlərini kor etmiş və onları qaranlıqlar içində buraxıb bir şey görə bilməz hala gəlmişlər.¹⁶

صُمُّ بَكْمٌ عُمِّي فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ

18. Kar, lal və kor olurlar; daha geri dönməzlər.¹⁷

أَوْ كَصَيْبٍ مِّنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ
أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِّنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ
بِالْكَافِرِينَ

19. Qaranlıqların hər yeri бүрүdüyü, göyün guruldadığı və şimşəyin çaxdığı bir yerdə, qabdan boşalan kimi yağan yağışa düşən adama da oxşayırlar; şiddətli gurultudan öləcəkləri qorxusuyla bar-

15 Hidayət düz yola girmək, rəhbərlik etmək və həmin yola qəbul etmək mənalарına gəlir. Zəlalət isə qəsdən və ya bilmədən yoldan çıxmaq, məqsəddən yayınmaq, azmaq, bir şeyi itirmək və s. mənalara gəlir.

16 Ayədə münafıqların vəziyyətləri “istiarəi təmsiliyyə” (alleqoriya) deyilən məcazi üslubla canlandırılmışdır.

17 Münafıq əvvəl müsəlman kimi yaşamaq istəyir. Dünyanı ikinci dərəcəli edə bilmədiyinə görə özünə mane olaraq qəbul etdiyi ayələrə qarşı özünü kor, kar və lal yerinə qoyur.

maqlarını qulaqlarına tıxayırlar. Həmin kafirləri¹⁸ əhatələyən hər şeyi bilən¹⁹ Allahdır.

يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ
وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ
وَأَبْصَارِهِمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

20. Həmin şimşək (Quran nuru) gözlərini söküb çıxardacaq kimi olur. Nə vaxt önlərini aydınlat-sa gedirlər, gözlərini qamaşdıranda donub qalırlar.²⁰ Allah cəzalandırmağı seçsəydi²¹, onların hamısını kor və lal edərdi.²² Amma Allah hər şeyə bir ölçü qoyandır.²³

18 Ayələri görməzliyə, qulaqardına vuranları.

19 Allah etdiyi şeyin yaxşı, yoxsa pis olduğunu insanın öz ürəyinə ilham edər (“Şəms” surəsi, 71/7-8).

20 Özlərinə sərf edən ayələrdən istifadə edir, gəlməyənlərin aydınlığı qarşısında susarlar. Ayədəki “əzləmə” feilinin “qaranlıq yatırmaq”la yanaşı, “parıldamaq” mənası da var (“əl-Ayn”). “Şimşək gözlərini söküb çıxaracaq kimi olur” sözü münafıqların Quranın ziyası, parlaqlığı qarşısında susduqlarını göstərdiyinə görə bura münasib olan “parıldamaq” mənasını verməkdir.

21 “Şəə” feili bir şeyi var etmək, yaratmaq deməkdir (“Mufərədat”). Allah bəzi şeyləri bəndəsinin seçiminə uyğun yaratdığına görə icraçısı bəndə olarsa “seçib etdi”, Allah olarsa, “seçib yaratdı” mənasına gəlir.

22 Gözlərini və qulaqlarını həqiqətlərə bağladıqları üçün bu etdikləri cinayətə uyğun cəza olardı. “Allah etdikləri yanlışlara görə insanları cəzalandırırdı, yer üzündə tərپənən heç kimi sağ qoymazdı qalsın” (“Nəhl” surəsi, 16/61).

23 Ayənin əslindəki “qədir” sözü “ölçü qoyan” mənasındadır, amma ənənədə “gücü çatar” mənası verilir. Ölçünü ən böyük gücə sahib olan qoyar, lakin ayəyə “gücü çatar” mənası verildəndə sözün

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ
قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

21. Ey insanlar, sizi və sizdən əvvəlkiləri yara-
dan Sahibinizə (Rəbbinizə) qul olun ki, özünüzü
qoruyasınız.

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ
السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَّكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا
لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

22. Sizin üçün yer üzünü döşəmə, göyü də tavan
quraşdıran Odur. Göydən su endirir, onunla yetişən
məhsullardan sizə qida yetişdirir. Elə isə bilə-bilə
Allaha oxşar xüsusiyyətdə varlıqlar uydurmayın!²⁴

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّنْ
مِّثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

23. Bəndəmizə (Muhəmmədə) hissə-hissə
göndərdiyimizdən şübhəniz varsa, Allah ilə aranızda

ölçü ilə olan əlaqəsi kəsilir.

24 Ayənin əslindəki “əndad” (cəmdir, tək forması “nidd”dir) Alla-
ha bənzəyən varlıqlar deməkdir. Bunu ağıl qəbul etməyəcəyi
üçün iddia sahibləri məqsədlərinin Allaha çatmaq olduqlarını,
“əndad”ın buna vasitəçilik etdiyini söyləyərək özlərini aldadırlar.

qoyduğunuz²⁵ ulu adamlarınıza²⁶ da yalvararaq ondakına bənzər bir surə gətirin! İddianızda haqlısınızsa, edərsiniz!

فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ
وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ

24. Bunu etməsəniz -əsla edə bilməyəcəksiniz- tutuşdurucusu insanlar və daşlar olan həmin oddan özünüzü qoruyun! Ora kafirlər²⁷ üçün hazırlanmışdır.

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا
الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا وَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ
مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

25 Ayənin əslindəki “min dunillah” ifadəsindəki “dun” sözü, “üstün əksi, ən üstədən aşağı, yaxın və əvvəl” mənalarına gəlir. Müşrik Allaha qovuşmağı bir krala, hökmdara, rəhbərə çatmaq kimi anladığı üçün ona yaxın hesab etdiyini vasitəyə çevirər. Xristianların İsayı “Allahın oğlu”, məkkəli müşriklərin tanrılarına “Allahın qızları”, böyüklərini vasitəçi edənlərin onları “Allahın dostu” hesab etmələri buna görədir. Beləliklə, onlara şahdamarından da yaxın olan Allah ilə əlaqəni kəsir, əvvəl bu vasitəçilərə qulluq edir və müşrik olurlar.

26 “Ulu adamlar” kimi tərcümə etdiyimiz söz “şuhəda” sözünün tək forması olan “şəhid” “hazır olan, bilən və maarifləndirən” mənalarına gəlir. Müşrik Allahla arasına qoyduğu vasitənin hər yerdə hazır olduğuna, onu gördüyünə və Allahın yanında ona vəkillik edəcəyinə inanaraq ona “şəhid” sözünün bütün mənalarını yükləyir.

27 Ayələri görməzliyə vuranlar.

25. İnanan və faydalı işlər görənlərə müjdə ver: içindən çaylar axan bağlar onlar üçündür. Onlara hansı məhsuldan təqdim edilsə, “bu bizə daha əvvəl də təqdim edilmişdi” deyərlər, amma onlara oxşarı verilir. Orada qüsursuz hala gətirilən yoldaşları²⁸ da olacaq və ölümsüz olaraq qalacaqlar.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا
فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ
كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا
وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ

26. Allah heç bir şeyi misal gətirməkdən çəkinməz, bir ağcaqanad da, daha üstünü də ola bilər. Allaha güvənənlər bilirlər ki, o Sahibləri (Rəbbi) tərəfindən verilmiş doğru misaldır. Kafir²⁹lər isə belə deyərlər: “Allahın bu məsəli çəkməkdə məqsədi nədir?” Allah bu yolla bir çoxlarının azgınlığına, bir çoxlarının da yola gəlməsinə qərar verir. Azgın hesab etdikləri ancaq (fasiqlər) yoldan çıxanlardır.

الَّذِينَ يَنْفُسُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا
أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَئِكَ هُمُ
الْحَاسِرُونَ

28 “Yoldaş” mənası verdiyimiz “zəvc” sözü Quranda həm qadın, həm də kişi üçün işlədilir. Cənnətə gedən hər iki cins qüsurlardan saflaşdırılacaqları üçün biri digərində nöqsan tapmayacaq.

29 Ayələri görməzliyə vuranlar.

27. Fasiqlər Allaha verdikləri sözün qətiləşməsindən sonra Allahın birləşdirilməsini əmr etdiyini ayıraraq³⁰ və təbii nizamı pozaraq sözlərindən qaçanlardır.³¹ Onlar ziyana düşər olanlardır.

كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمَيِّتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

28. Allaha qarşı necə də qədirbilməzsınız. Cansız idiniz, sizə canı O verdi. Sonra sizi öldürəcək və təkrar can verəcəkdir.³² Sonra Onun hüzuruna çıxarılacaqsınız.

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

30 Kafir Allahı ikinci cərgəyə qoyaraq onunla birbaşa əlaqəni kəsəndir. Əslində Allah hər insanın ən yaxınıdır. Bir ayə belədir: “İnsanı biz yaratdıq, könlündən nələr keçdiyini bilirik. Biz ona şah damarından da yaxın” (“Qaf” surəsi, 50/16). Quranın Allahın kitabı olduğunu qavrayanlar da “Bəqərə” surəsinin 285-ci ayəsindəki kimi Allaha ürəkdən söz verirlər. Onlarla əlaqəli ayə budur: “Allahın sizə olan nemətini və sizinlə sözləşdiyi zaman Ona verdiyiniz sözünüzü ağılınızdan çıxarmayın; “Eşitdik və itaət etdik”, demişdiniz. Allahdan çəkinərək özünüzü qoruyun, çünki Allah könlünüzdə olanı bilir” (“Maidə” surəsi, 5/7).

31 Hər insan Allahın mövcudluğunu və təkliyini, onun sahibi olduğunu müşahidəsiylə dərk edir və daxilən ona bağlılığını bildirir.

32 Biz olmadığımız zaman bizi meydana gətirən maddələr var idi, biz onlardan yarandıq (bax: “İnsan” surəsi, 76/1). Yenə həmin maddələrə çevrilib torpaq olacaq və bir daha həyata gələcəyik (bax: “Mumin” surəsi, 40/11; “Qaf” surəsi, 50/2-4). Ayə bu vəziyyəti açıqlayır.

29. Yerin içində olan hər şeyi sizin üçün yara-dan Odur. Sonra göyə yönəlmiş və onları yeddi göy olaraq nizama salmışdır.³³ Hər şeyi bilən Odur.

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ

30. Sahibin (Rəbbin) bir gün mələklərə, “Yer üzündə müxalif kimsə³⁴ yaradıram” - dedi. Mələk-lər: “Orada təbii nizamı pozacaq və qan tökəcək bir varlıq meydana gətirirsən? Amma sən etdiyini gözəl edirsən, sənə ürəkdən boyun əyməyimiz buna görədir. Sənə görə onu dəyərli sayırıq”,³⁵ - dedilər.

33 Dünya iki gündə yaradıldı, qida ölçülərinin tamamlanması üçün dörd gün vaxt getdi. Axırını iki gündə də göylər yaradıldı (bax: “Fussilət” surəsi, 41/9-12). Təbiətə canlılıq verən Günəş şü-aları (duha) ortaya çıxıb gecə ilə gündüz meydana gələndə də yer üzü bitkilərlə bəzədildi (“Naziat” surəsi, 79/27-33). Qura-na görə gün bizə görə min il (“Səcdə” surəsi, 32/5), əlli min il (“Məaric” surəsi, 70/4) ola biləcəyi üçün buradakı gün mərhələ mənasındadır.

34 “Müxalif varlıq” “xəlifə” sözünün lüğətdəki mənasıdır. Xəlifə sözü “xəlif” kəlməsinə mübaliğə üçün “ta”nın əlavə edilməsiylə formalaşmışdır. İsmi fail olaraq “xəlif” başqasının yerinə keçən, “müxalif olan” və ya “arxada qalan”, ismi məful olaraq da “yerinə başqası keçən, müxalifət edilən və arxasında başqasını qoyan” deməkdir. Uca Allah belə buyurmuşdur: “Rəbbin fərqli seçim etsəydi, insanları bir cəmiyyət edərdi, Sahibinin (Rəbbinin) nemət verdiklərindən kənarda qalanlar bir-birilərinə müxalif olmağı davam etdirəcəklər. O, onları bunun üçün yaratmışdır...” (“Hud” surəsi, 11/118-119).

35 Ayədəki “təqdis” “saflaşdırmaq” deməkdir (Məqayis). Bura niza-mı pozmaqdan və qan tökməkdən təmizlik nəzərdə tutulduğu

Allah: “Mən sizin bilmədiklərinizi bilirəm”, - dedi.

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ
أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

31. Adəmə hər varlığın adını (nəyə yaradığını) öyrətdi³⁶, sonra onları mələklərə göstərdi: “İddiyanızda haqlısınızsa, mənə bunların adlarına bildirin!” - dedi.

قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ

32. Mələklər: “Biz sənə ürəkdən boyun əyirik, bizdə sənin öyrətdiklərinədən başqa məlumat olmaz. Hər şeyi bilən və qərarları düzgün olan Sənsən”, - dedilər.

قَالَ يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ قَالَ
أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ الْغَيْبِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا
تَبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ

33. Bundan sonra Allah: “Adəm, mələklərə bunların adlarını (nəyə yaradıqlarını) bildir”, - dedi. Adəm onlara həmin adları deyəndə “Sizə

üçün “dəyərli saymaq” mənası uyğun gəlir. “Nuqaddisu lək” sözü “nuqaddisuhu lək” mənasındadır.

36 “əl-Əsma”dakı “əl” artıqlı mudafun iləyhin əvəzidir; “əsmaul-məvcudat” = “varlıqların adları” mənasındadır. Allah Adəmə varlıqların adlarını, nəyə yaradıqlarını və onlardakı gizli məlumatı öyrətməmişdi.

deməmişdim, mən göylərin və yerin qeybini³⁷ (gizli, məxfi olanını) bilirəm. Nəyi açıqladığınızı, nəyi gizlətdiyinizi³⁸ də bilirəm”, -dedi.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَىٰ
وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ

34. Mələklərə: “Adəmə səcdə edin!” - dedikdə dərhal səcdəyə qapandılar, amma İblis elə etmədi, dikbaşlıq edərək etiraz etdi və kafirlərdən³⁹ oldu.

وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا
حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ

35. Dedik ki, “Adəm! Sən həyat yoldaşınla birlikdə bu bağa⁴⁰ yerləş, bəyəndiyiniz yerdən

37 Həmin məlumat mələklər üçün qeyb, yəni bilinməzdir. Adəmə öyrədildiyi üçün ona görə qeyb sayılmaqdan çıxmışdır.

38 Bu söz mələklərin Adəmi qısqandıqlarını göstərir. Adəmə səcdə əmri onlar üçün çətin imtahan olmuşdur.

39 “Kafirlərdən oldu” sözü İblisdən əvvəl də bəzi mələklərin kafir olduqlarını göstərir. Mələk “elçi” mənasındadır (Mufədat). Onlar Allahın bir çox məsələdə elçi olaraq vəzifə verdiyi cinlərdir. Uca Allah belə buyurmuşdur: “Cinləri və insanları ancaq mənə qulluq etsinlər deyə yaratdım” (“Zariyat” surəsi, 51/56). Başqa bir ayə bunu açıq-aşkar izah edir: “Bir gün mələklərə: “Adəmə səcdə edin”, - dedik. İblisdən başqa digərləri dərhal səcdəyə qapandılar. O da cinlərdən idi, amma Sahibinin (Rəbbinin) əmrindən çıxdı” (“Kəhf” surəsi, 18/50). “O da cinlərdən idi” sözünün “O da mələk kimi vəzifə verilən cinlərdən idi” sözündən başqa mənası olmaz. İmtahandan keçə bilməyərək kafir olandan sonra mələklik vəzifəsi bitdi və səmanın birinci qatından qovuldu.

40 Həmin yer dünyadakı bir bağdır. Ərəb dilində cənnət “üstündə

çəkinmədən⁴¹ yeyin, yalnız bu ağaca yaxınlaşmayın, yoxsa səhv edənlərdən⁴² olarsınız”.

فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا
اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ
وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ

36. Sonra Şeytan həmin ağaca görə hər ikisinin ayaqlarını sürüşdürdü və olduqları yerdən çıxartdı. Onlara belə dedik: “Enin ordan! Biriniz digərinin haqqına göz tikəcək.⁴³ Sizin üçün bu torpaqlarda məskunlaşacaq yer və bir vaxta qədər dolanacağınız şeylər olacaqdır”.

فَتَلَقَّىٰ آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

bitki örtüyü olan yer” mənasındadır. “Bəqərə” surəsinin 30-cu ayəsinə görə Adəm dünyada yaradılıb və ona dünyadakı varlıqların məlumatı öyrədilib. “Əraf” surəsinin 25-ci ayəsinə görə də o və onun nəslindən gələnlər burada yaşayacaq, burada öləcək və qiyamət günü təkrar yaradılışları burada olacaqdır. Adəm və Həvvanın dünyadan başqa bir yerə aparılmalarına dair bircə dənə də olsa, dəlil yoxdur. Onların yerləşdirildikləri yer Axirətdə möminlərin gedəcəyi cənnət ola bilməz. Həmin cənnət imtahan yeri deyil, imtahandan keçənlərə mükafat olaraq veriləcək yerdir.

- 41 Ayədəki “rağad” “gözəllik və bolluq” deməkdir (“Mufərədat”). Ona “heç çəkinmədən” mənasını buna görə verdik.
- 42 Zülm səhv etməkdir (Mufərədat). Bu kökdən gələn sözlərə “səhv etmək” mənası verməyimiz buna görədir.
- 43 Sözüün kökü olan “ədv” həddi aşmaq və uyğunsuzluq deməkdir (Mufərədat). Şeytan insana müxalifdir. Müxalifət ər-arvad arasında da olduğuna görə Uca Allah bunun normal qarşılanmasını istəmişdir.

37. Adəm Sahibindən (Rəbbindən) xəbər-darlıqlar aldı⁴⁴ və tövbə etdi. Sahibi (Rəbbi) də tövbəsini qəbul etdi. Dönəni (tövbə edəni) qəbul edən, Rəhim (yaxşılığı bol) olan Odur.

قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبَعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

38. Onlara: “Ordan hamınız birlikdə enin!⁴⁵ Tərəfimdən sizə bir rəhbər gələrsə,⁴⁶ rəhbərimə tabe olanlarda nə qorxu, nə də qanqaraçılıq olar”, - dedik.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

39. Yalan danışaraq⁴⁷ ayələrimizi görməzliyə vuranlar isə cəhənnəm əhalisidir. Onlar orada ölümsüz olaraq qalacaqlar.

44 Sahibləri (Rəbbi) səsləndi: “Sizə bu ağacı qadağan etmədimmi? Demədim ki, Şeytan sizin açıq-aşkar düşməninizdir?” Dedilər ki, “Rəbbimiz! Nə etdiksə, özümüzə etdik. Bizi bağışlamaz və yazıqın gəlməsə, itirənlərlə qarışb gedərik” (“Əraf” surəsi, 7/22-23).

45 “Enin!” “ihbitu” əmri cəmdədir. Ərəb dilində cəm ən az üçdən başladığına görə, deməli, enənlər Adəm, Həvva və İblisdir.

46 Bu ayə Adəmin həmin vaxtı Nəbi olmadığını göstərir.

47 “Kəzzəbə” feili “yalan saymaq” və ya “çox yalan danışmaq” mənasına gələn “təzkib” sözünün kökündəndir. Bu sözün istifadə edildiyi ayələrə bəzən “təzkib etmək” və ya “yalan yanlış şeylər demək” mənası verilmişdir.

يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ

40. Ey İsrail oğulları! Sizə etdiyim yaxşılıqları yadınızdan çıxarmayın. Mənə verdiyiniz sözü yerinə yetirin ki, mən də sizə etdiyim sözü yerinə yetirim.⁴⁸ Ancaq məndən qorxun.

وَأْمِنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَإِيَّايَ فَاتَّقُونِ

41. Sizin yanınızda olanı (Tövratı) təsdiqedicilərləq endirdiyimə (Qurana) inanın. Onu görməzliyə vuranların ilki olmayın. Ayələrimi ötürü⁴⁹ bir bədəlin əvəzində satmayın. Ancaq məndən çəkinərək özünüzü qoruyun!

وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

42. Haqqı batil cildinə salmayın;⁵⁰ bilə-bilə haqqı gizlətməyin.

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ

48 İslam dini bütün dinlərə hakim olacaqdır (bax: “Tövbə” surəsi, 9/33; “Fəth” surəsi, 48/28; “Saff” surəsi, 61/9). Başqalarının bu hakimiyyətdən istifadə etmələri müsəlman olmalarından asılıdır.

49 “Qalil” bir şeyin az olduğu və ya qalıcı olmadığı mənasına gəlir (Məqayis).

50 Haqq tamamilə həqiqət; batil həqiqətdən uzaq deməkdir. Haqq olan Qurani, həqiqətdən kənar sözlərlə örtüb gizlətməyin.

43. Namazı tam qılın, zəkəti verin; ruku edənlərlə birlikdə ruku edin!⁵¹

أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ
الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ

44. İnsanlara yaxşı olmağı əmr edib özünüzdü yaddan çıxarırsınız, eləmi? Bir də Kitabı oxuyursunuz. Heç aqlınızı işlədirsiniz?

وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ

45. Səbirli⁵² davranaraq və namaz qılaraq yardım istəyin. Bu Allaha hörməti olanlardan başqasına ağır gəlir.

الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَأَنْتُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

46. Saygılı olanlar Sahibləriylə (Rəbbiylə) üzləşəcəklərini və Onun hüzuruna çıxarılacaqlarını başa düşənlərdir.⁵³

يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي
فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ

51 Bu ayə kitab-əhlinin də eynilə bizim kimi namaz qılmalı və zəkət verməli olduğunu göstərir.

52 Səbr, dözmək, sinə gərmək, dirənmək, müqavimət göstərmək mənalarına gəlir.

53 Əhli-kitabın arasında düzgün inama sahib olan insanlar var. Bax: “Ali-İmran” surəsi, 3/199.

47. Ey İsrail oğulları! Sizə etdiyim yaxşılıqları və vaxt ilə sizi müasirlərinizdən seçdiyimizi yadınızdan çıxartmayın.⁵⁴

وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ

48. Elə bir gündən çəkinib qorunun ki, həmin gün heç kim başqasının yerinə cəza çəkməyəcək, heç kimdən şəfaət⁵⁵ qəbul edilməyəcək, heç kimdən fidyə alınmayacaq və heç kimə yardım edilməyəcəkdir.

وَإِذْ بَحَيْنَاكُمْ مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُدَبُّونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِّنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ

49. Sizi Firon xanədanından xilas etmişdik. Sizə ən ağır cəzanı verməyə çalışır, oğlanlarınızı öldürür, qadınlarınızı isə sağ saxlamaq istəyirdilər. İşin içində Sahibiniz (Rəbbiniz) olaraq etdiyim⁵⁶ böyük bir imtahan var idi.

54 Hər nəbinin ümməti dövrünün ən üstün cəmiyyətidir. "İnanıb güvənirsinizsə, ən üstün sizsiniz" ("Ali-İmran" surəsi, 3/139).

55 Şəfaət başqasının müşayiət etməsini istəmək, yoldaşlıq etmək və ya dayaq durmaqdır (əl-Ayn, Mufrədat).

56 Ərəb ədəbiyyatında iltifat sənəti var. Söhbəti canlı saxlamaq və mövzunun əhəmiyyətini vurğulamaq üçün sözün axısı gözlənilmədən dəyişdirilərək üçüncü şəxsdən birinci şəxsə, ikinci şəxsdən birinci və ya üçüncü şəxsə, birinci şəxsdən ikinci və ya üçüncü şəxsə və s. keçilir. Keçmiş zamandan indiki və ya gələcək zamana; gələcək zamandan keçmiş zamana ya da keçmiş zamandan əmr formasına keçid edilə bilər. Türkiyə türkcəsində (və Azərbaycan dilində - tərc.) bu cür sənət olmadığına görə

وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ
تَنْظُرُونَ

50. Bir gün dənizi iki yerə ayırıb sizi xilas etdik, Firon xanədanını da gözünüzün qabağında boğduq.

وَإِذْ وَاعَدْنَا مُوسَى أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ
وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ

51. Musa ilə qırx gecəliyinə sözləşəndə onun arxasınca buzovu tanrı qəbul etmişdiniz⁵⁷; yanlışlar içində idiniz.

ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِّنْ بَعْدِ ذَلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

52. Ondan sonra da vəzifənizi yerinə yetirməyiniz üçün sizi bağışlamışdıq.⁵⁸

وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

53. Bəlkə düzgün yola gələrsiniz deyə Musaya həmin kitabı, o furqanı⁵⁹ vermişdik.

belə ifadələr adamı çaşdırır. Burada olduğu kimi bir çox ayəyə bu sənət nəzərdən qaçırılaraq məna verilmişdir.

57 “İttəxazə” feili iki məful qəbul edir. Ayənin düzgün başa düşülməsi üçün ikinci məful olan ilah açıq qeyd edilmişdir.

58 Şükür edilən yaxşılığın dəyərini bilmək, edəni tərifləmək və layiq olduğu qarşılığı verməkdir (Mufərdət).

59 Furqan doğrunu yanlışdan ayırmaq, yəni hikmətə çatmaqdır. Furqan və Hikmət ilahi kitabların xüsusiyyətidir (“Ali-İmran” surəsi, 3/4 və “Nisa” surəsi, 4/113). Tələb olunanları yerinə

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ
بِاتِّخَادِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوا إِلَى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ذَلِكَ
خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

54. Musa xalqına belə səslənmişdi: “Ey xalqım! Buzovu tanrılaşdırmaqla özünüzü pis vəziyyətə saldınız, dərhal, sizi fərqli yaradana⁶⁰ üz tutun (tövbə edin), içinizdəkini öldürün.⁶¹ Sizi fərqli xüsusiyyətlərdə yaradanın qatında yaxşı olan budur”. Sonra Allah tövbənizi qəbul etmişdi. Tövbələri qəbul edən, yaxşılığı bol olan Odur.

وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً
فَأَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ

55. Bir gün: “Bax, Musa! Allahı açıq-aydın görənə qədər sənə etibar etməyəcəyik!” demişdiniz. Bundan sonra həmin şiddətli gurultu sizi silkələmişdi, siz də ağzı açıq qalmışdınız.

ثُمَّ بَعَثْنَاكَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

yetirən insanlara da bu cür qabiliyyət verilir (bax: “Bəqərə” surəsi, 2/269 və “Ənfal” surəsi, 8/29).

60 “Bari” fərqli yaradan deməkdir. Allah hər şeyi fərqli yaratdığı üçün əl-Bari onun adlarındandır.

61 52-ci ayədə vəzifələrini yerinə yetirmələri üçün bağışlandıqları ifadə edildiyinə görə burada tələb olunan könüllərindəki buzov məhəbbətini öldürüb Qurana tabe olmalarıdır. Tövrata görə həmin gün onlardan üç minə yaxın adam öldürülüb (Tövrət, 32/26-29).

56. Bayılmağınızın⁶² ardınca yenə də sizi qaldırmışdıq ki, vəzifənizi yerinə yetirəsiniz.

وَوَضَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْعِمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّاءَ وَالسَّلَوى كُلُوا
مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ
يَظْلِمُونَ

57. Bir də buludları üstünüzə kölgəlik etmiş, qüdrət halvası və bildirçin endirmiş, “Verdiyimiz ruzilərin təmiz və ləzzətli olanlarından yeyin” demişdik. Onlar bizə qarşı səhv etmirdilər, səhvi özlərinə qarşı edirdilər.

وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا
وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةً نَعْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ
وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ

58. Bir vaxtlar da belə demişdik: “Bu şəhərə daxil olaraq bəyəndiyiniz yerdən, çəkinmədən⁶³ yeyin. Səcdə edib qapıdan daxil olun və “hıtta!” (günah yü-

62 Ayədəki “məut” sözü “gücün tükəndiyi” mənasındadır (Məkayis). “Hər yanını ölüm sarar, amma o ölməz” (“İbrahim” surəsi, 14/17) ayəsindəki kimi bunların da hər yanını ölüm sarmış, amma ölməmişdilər. Çünki ölən təkrar dünyaya qayıda bilməz (“Muminun” surəsi, 99-100 və “Munafiqun” surəsi, 63/10-11). Bir möcüzədən də bəhs edilmədiyinə görə ən münasib məna bayılmaqdır.

63 Ayədə qeyd edilən “rağad” sözü “güzəllik və bolluq” deməkdir (Mufređat). “Çəkinmədən” sözü hər iki mənanı da ifadə edir.

kümüzü aradan qaldır) deyın ki, xətarınızı bağış-layım. Gözəl davrananlara mükafatımız olacaqdır”.

قَبَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى
الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ

59. Səhv edənlər sözü onlara deyiləndən baş-qası ilə dəyişdirdilər. Biz də səhv edənlərə yoldan çıxmalarının əvəzində göydən bir əzab endirdik.

وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ
فَانفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرِبَهُمْ
كُلُوا وَاشْرَبُوا مِن رِّزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ

60. Bir gün Musa xalqı üçün su istədi. “Dəyə-nəyini bu daşa vur!” dedik, oradan on iki çeşmə qay-nadı. Hər bölük su içəcəyi yeri öyrəndi. (Onlara:) “Allahın verdiyi ruzidən yeyin-için, ancaq ortalığı bir-birinə qatıb təbii nizamı pozmayın” (deyildi).

وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَن نَّصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا
رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا ثَبَتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقَائِهَا وَقَتَائِهَا وَفُومَهَا
وَعَدَسَهَا وَبَصِلَهَا قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي
هُوَ خَيْرٌ اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَّا سَأَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ
الدَّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا
يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَلِكَ بِمَا
عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ

61. Bir ara belə demişdiniz: “Musa, eyni yeməyə dözə bilməyəcəyik. Sahibinə (Rəbbinə) yalvar ki, bizə torpaq məhsullarından tərəvəz, xiyar, sarımsaq, mərcimək və soğan yetişdirsin!” O da: “Üstün olanı aşağı səviyyədə olanla dəyişmək istəyirsiniz?⁶⁴ Enin bir şəhərə, istədiyiniz şeylər orada var!”, - dedi. Başlarına səfillik və əlacsızlıq çökmüş, Allahın qəzəbiylə çökmüşdülər. Elə olmuşdu, çünki Allahın ayələrini görməzdən gəlir və nəbilərini⁶⁵ haqsız yerə öldürürdülər. Elə olmuşdu, çünki üsyana qalxır və həddi aşırıdılar.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصَّابِئِينَ مَنْ
آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ
رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

62. (Muhəmmədə) inananlarla yəhudi, xristian və sabiilərdən⁶⁶ Allaha və axirət gününə ina-

64 “Aşağı səviyyədə olanı” sözü həmin qidalarla əlaqəli deyildi. Elə olsaydı, Musa əleyhissalam “Enin bir şəhərə, istədiyiniz şeylər orada var!” deməzdi. Onlar əkinçiliklə məşğul olmaq istəyirdilər, halbuki sadəcə əkinçiliklə məşğuliyyət həmin cəmiyyəti kənar aləmə qapalı, istismara açıq hala gətirir.

65 Nəbi Kitab və hikmət verilən şəxsdir (“Ənam” surəsi, 6/83-90). Rəsul isə birinin sözünü başqasına çatdırmaqla vəzifəli olan şəxsdir. Nəbinin Allahın ayələrini insanlara çatdırmaq vəzifəsi olduğu üçün həm də rəsuldur. Bir ayə belədir: “Bu kitabda İsmaili də xatırla, o sözündə durmuşdu; nəbi olan rəsul idi” (“Məryəm” surəsi, 19/54). Ənənəvi məlumat isə bunun tam əksidir.

66 Sabiilər Yəhya əleyhissalam verilən (“Məryəm” surəsi, 19/12; “Ənam” surəsi, 6/84-89) və Qinza adlandırılan kitaba inanırlar.

nan və yaxşı işlər edənlərin⁶⁷ mükafatları Sahibləri (Rəbbi) qatındadır. Onların üzərində qorxu olmaz, kədərlənməzlər də.⁶⁸

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

63. Bir gün üstünüzdə Turu⁶⁹ qaldıraraq qəti söz almışdıq: “Sizə verdiyimizdən möhkəm yapışın, onda olanı yadınızdan çıxartmayın ki, özünüzdü qoruya biləsiniz!”, - demişdik.

ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِّنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ

64. Sonra bunun ardınca üz döndərmişdiniz. Əgər üzərinizdə Allahın neməti və yaxşılığı olmasaydı, itənlərə qarışıb gedərdiniz.

وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا هُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ

67 Quranla üzləşməyiblərsə, öz kitablarına tabe olmaları kifayət edir (“Ali-İmran” surəsi, 3/81, “Əraf” surəsi, 7/157).

68 Elçinin təbliği çatmayan insan ancaq şirkdən və bildiyi doğrulara görə məsuliyyət daşıyır.

69 Tur Sina yarımadasındakı bir dağdır. Musa və Harun əleyhis-salamlara elçilik vəzifəsi orada verilmişdir (“Məryəm” surəsi, 19/51-53).

65. Aranızda şənbə qadağasını tapdalayanları əlbəttə, bilirik. Onlara “İyrənc meymunlara çevrilin” demişdik.⁷⁰

فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً
لِّلْمُتَّقِينَ

66. Bunu, həmin gün yaşayanlara və ardınca gələnlərə dərs və müttəqilərə⁷¹ nəsihət olsun deyə etmişdik.

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً قَالُوا
اتَّخِذْنَا هُزُوءًا قَالِ أَعِودُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ

67. Bir gün Musa xalqına “Allah bir öküz kəsməyinizi əmr edir!” dedi.⁷² “Sən bizimlə əylənirsən!”, - dedilər. O da “Özünü bilməz biri olmaqdan Allaha sığınıram”, - dedi.

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ
لَّا فَارِضٌ وَلَا بِكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ فافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ

70 Eyle yəhudiləri şənbə qadağasını həmişə pozduqlarına görə meymunlaşmışdılar.

71 Müttəqi öz təbiiliyini pozmayan insandır.

72 Qədim Misirdə Apis deyilən buğaya və Hator (Hathor) adlandırılan inəyə sitayiş edirdilər. Onlara görə, Apis daha dəyərli idi (Yeremya 46/14). Musa əleyhissalam: “Allah bir öküz kəsməyinizi istəyir” dediyi vaxt adi bir inək kəsə bilərdilər. Amma həmin inam könüllərinə elə işləmişdi ki (“Bəqərə” surəsi, 2/93) inəyi kəsmək istəmirdilər və nəticədə əmrə tabe olub Apisə bənzər bir buğanı kəsdilər.

68. “Bizim üçün Sahibindən (Rəbbindən) soruş, o necə bir şeydir, bizə açıqlasın!” dedilər. Dedi ki O, belə deyir: “Nə yaşlı, nə körpə, ikisinin ortası olan bir öküz”. Haydi, əmri yerinə yetirin!”

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْثُهَا قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا
بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَوْتُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ

69. “Bizim üçün Sahibindən (Rəbbindən) soruş, bizə nə rəng olduğunu da açıqlasın!”, - dedilər. Musa dedi ki, Rəbbim belə deyir: “O sarı bir öküzdür, sapsarı rəngdə, görənlərə zövq verir”.

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهُ عَلَيْنَا
وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ

70. “Bizim üçün Sahibindən (Rəbbindən) bir daha soruş, onun necə bir şey olduğunu yaxşı açıqlasın! Bizə görə həmin xüsusiyyətlər bir çox öküzdə var. Allah tapmağımızı seçərsə biz onu taparıq!” dedilər.

قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي
الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَّا شِيَةَ فِيهَا قَالُوا الْآنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ
فَذَبْحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ

71. Dedi ki, Sahibim belə deyir: “O bir buğadır;⁷³ nə qoşquyla yer şumlayıb, nə də əkin suvarmışdır.

73 “Bəqərə” “bəqər” sözünü tək formasıdır, öküz deməkdir. Ayədəki “tusirul arda” = “yeri şumlayar” sözü onun erkək ol-

Qüsuru yoxdur,⁷⁴ ala-bula da deyildir”. “İndi bütün məlumatı verdin!” dedilər və buğanı kəsdilər. Azqala əmri yerinə yetirməyəcəklərdi.

وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّارَأْتُمْ فِيهَا وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَّا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ

72. Bir gün bir nəfəri öldürüb cinayəti bir-birinizə atmışdınız. Allah bütün gizlətdiklərinizi ortaya çıxaracaqdır.

فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا كَذَلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَى وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

73. “Ölənin bədəninin parçasını yerinə qoyun!” demişdik. Allah ölülərə bu cür (hissələri birləşdirərək) can verir.⁷⁵ Sizə ayələrini göstərir ki, aqlınızı işlədəsiniz.

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُم مِّنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ

duğunu göstərir. Ayələrdəki feillərin müənnəs olması ərəb dilindəki “bəqərə” sözünün müənnəsi-lafzi olmasına görədir.

74 Ortaya salınmış, bir işdə istifadə olunmayıbsa, buğadan başqası ola bilməz.

75 Ölüdən kəsilən parçanın onunla birləşdirilməsi ömr edilir. Yenidən diriliş təkrar yaradılan sümüklərin birləşdirilib ətə bürünməsi tərzində olacaqdır. Bax: “Bəqərə” surəsi, 259-cu ayə.

74. Bütün bunlardan sonra yenə də qəlbləriniz qatılaşdı; daha onlar daş kimi, hətta daha da bərkdir. Çünki içindən çaylar fışqıran daşlar var. Çatlayıb içindən su çıxan hətta Allah qorxusundan aşağı yuvarlanan daşlar da var. Etdiyiniz heç bir şey Allaha gizli qalmaz.

أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَسْمَعُونَ
كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِن بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ

75. İndi bunların sizə inanıb güvənmələrini gözləyirsiniz? Aralarından bəziləri, Allahın sözünə qulaq asar, ağıllarına da yatar, sonra onu başqa tərəfə çəkərlər. Bunu, bilə-bilə edərlər.

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَا بِغُضُوبِهِمْ إِلَى
بَعْضٍ قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُم بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُم بِهِ
عِندَ رَبِّكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ

76. Allahın Kitabına inanıb güvənənlərlə qarşılaşanda “Biz ona güvənirik!” deyərlər. Bir-biriylə baş-başa qalanda da belə deyirlər: “Allahın sizə göstərdiyi şeyi (həmin Kitabın doğruluğunu) niyə onlara söyləyirsiniz? Sahibinin (Rəbbinizin) qatında sizə qarşı dəlil gətirmələri üçün? Heç aqlınızı işlətmirsiniz?”⁷⁶

76 Bunlar Muhəmməd əleyhissalamın sonuncu Nəbi olduğunu bilirlər, amma başqalarının bilməsini istəmirdilər.

أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ

77. Bilmirlərmi? Allah onların gizlədiklərini də bilir, aşkara çıxardıqlarını da.

وَمِنْهُمْ أُمِّيُونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِيَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ

78. Onların bir hissəsi ümmidir,⁷⁷ həmin kitabı deyil, onunla əlaqəli manipulyasiyaları⁷⁸ bilir və ancaq təxmin edirlər.

فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُمُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيُشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ

79. Lakin əlləriylə kitab yazan, sonra ötəri⁷⁹ bir mənfəət üçün “Bu Allah qatındandır!” deyənlərin çəkəcəyi var. Həm yazdıqlarına görə çəkəcəkləri var, həm də qazandıqlarına görə çəkəcəkləri var!⁸⁰

77 Ümmü, doğulduğu kimi qalmış, heç nə öyrənə bilməmiş adamdır (Lisan).

78 “Manipulyasiyalar” kimi tərcümə etdiyimiz “əmani” sözü “umniyyə”nin cəm formasıdır. Mucahidə görə, “yalan” mənasındadır. Başqalarına görə də kitabı başa düşmədən oxumaqdır. Çünki bu cür oxumaq fərziyyəyə əsaslanan ümidlərə salar (Mufređat).

79 “Qalil” bir şeyin az olması və ya müvəqqəti olması mənasına gəlir (Məkayis).

80 İnsanları Allah ilə aldatmağın ən çox istifadə olunan yolu yazdığı kitabın Allah tərəfindən yazdırıldığını söyləmək və ya ortaya

وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَّعْدُودَةً قُلْ أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ

80. “Od bizə bir neçə gündən artıq toxunmaz!” deyirlər. De ki, “Allah qatından söz aldınız? Əgər elədirsə, Allah sözündən dönməz. Yoxsa Allahın adını istifadə edərək bilmədiyiniz bir şeyi söyləyirsiniz?”

بَلَىٰ مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

81. Xeyr, pislik edən və pisiyə əməlli batanlar Cəhənnəm əhalisidirlər⁸¹, orada ölümsüz olaraq qalacaqlar.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

82. Allaha inanıb güvənən və yaxşı işlər edənlər də Cənnət əhalisidirlər. Onlar da orada ölümsüz qalacaqlar.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَٰئِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ

qoyduğu fikirlərin Allahın kitabından götürüldüyü təəssüratını yaratmaqdır (Bax: “Hud” surəsi, 11/1-2; “Ali-İmran” surəsi, 3/78).

81 Pisliyin içində batmaq, tövbə etməmiş, yəni səhvini tam düzəltməmiş ölməkdir. Yoxsa tövbə qapısı ölənə kimi açıqdır (“Zumər” surəsi, 39/53).

وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا
لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا
قَلِيلًا مِّنْكُمْ وَأَنتُمْ مُّعْرِضُونَ

83. İsrail oğullarından “Allahdan başqasına qul olmayacaqsınız, ananıza, atanıza, yaxınlarınıza, yetimlərə və əlacsızlara⁸² yaxşı davranacaqsınız. İnsanlarla gözəl danışacaq, namazı tam qılacaq və zəkatı verəcəksiniz”, - deyə söz almışdıq. Sonra çox azı istisna olmaqla hamısı üz çevirib sözlərindən dönmüşdülər.⁸³

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ
أَنفُسَكُمْ مِّن دِيَارِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنتُمْ تَشْهَدُونَ

84. Yenə bir gün sizdən “Bir-birinizin qanını tökməyəcəksiniz, sizdən olanları yurduunuzdan çıxartmayacaqsınız!”, - deyə söz aldıq. Bunu qəbul etmişdiniz, siz də buna şahidsiniz.

82 “Əlacsız” kimi tərcümə etdiyimiz sözün əsli “miskin”dir. Kök mənası hərəkətdən sonra hərəkətsizləşməkdir. Nəbimiz belə buyurmuşdur: “Miskin bir tikə, iki tikə yeməklə kifayətlənən adam deyil. Ehtiyacını təmin edə bilmədiyi halda utanan və ya təkidlə heç kimdən heç nə istəməyən adamdır” (Buxari, “Zəkat”, 53). Gəmiləri dəşilən adamlarla əlaqəli belə bir ayə var: “O gəmi dənizdə işləyən miskinlərə məxsus idi. Qarşılarında hər gəmini zorla ələ keçirən bir hökmdar var idi; buna görə onu zədəli hala gətirmək istədim” (“Kəhf” surəsi, 18/79). Çünki gəmi əllərindən alınanda işsiz və əlacsız, çarəsiz qalacaqdılar.

83 Ərəb ədəbiyyatında iltifat sənəti dilimizdə olmadığına görə tərcümədə bu sənət nəzərə alınmamışdır (bax: “Bəqərə” surəsinin 49-cu iqtibası).

ثُمَّ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِّنْكُمْ
 مِّن دِيَارِهِمْ تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِم بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَإِن يَأْتُوكُمْ
 أُسَارَىٰ تَفَادَوْهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ أَفَتُؤْمِنُونَ
 بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَمَا جَزَاءُ مَن يَفْعَلُ
 ذَلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ
 إِلَىٰ أَشَدِّ الْعَذَابِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ

85. Artıq siz elə bir haldasınız ki, bir-birinizi öldürür, aranızdan bəzilərini yurdlarından çıxarır, onlara edilən pisiyyə və düşmənçiliyə dəstək verirsiniz. Əsir düşükləri xəbəri gələndə də fidyə verib xilas edirsiniz. Onları sürgün etmək onsuz da sizə haramdır. İndi siz, Kitabın bir hissəsinə inanır, bir hissəsini görməzliyə vurursunuz? Aranızdan bunu edən nəyə layiqdir? Bu həyatda pərişanlıqdan başqasına? Belələrinə Qiyamət⁸⁴ günündə ən şiddətli əzab verilər. Etdiyiniz heç bir şey Allaha gizli qalmaz.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ فَلَا يُخَفَّفُ
 عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ

86. Axirəti verib dünyanı alanlar həmin kimsələrdir. Onların əzabları yüngülləşdirilməz, yardım da görməzlər.

84 Qiyamət ayağa durmaq, qalxmaq deməkdir. Qiyamət günü adamların yerindən dirilib qəbirlərindən qalxacaqları günün adıdır.

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُكُمْ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ

87. Musaya həmin kitabı vermişdik, arxasınca da onun iziylə gedən elçilər göndərmişdik. Məryəm oğlu İsayə da aşkar sənədlər (möcüzələr) vermiş, onu Müqəddəs Ruh ilə (Cəbrail ilə) gücləndirmişdik. Xoşunuza gəlməyən bir şeylə gələn hər elçiyə qarşı gəlməliydiniz? Bəzisini yalançı hesab edib, bəzilərini də öldürməli idiniz?

وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ

88. “Bizim ürəyimiz bağlıdır!” dedilər. Xeyr, ayələri görməzliyə vurduqlarına görə Allah onları kənarlaşdırdı.⁸⁵ Daha çox azı inanır.

وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَّا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ

89. Nəhayət Allahın qatından yanlarında olanı təsdiq edən Kitab gəldi. Əvvəllər kafirlərə qar-

85 Lənət əsəbləşib qovmaq və uzaqlaşdırmaq deməkdir. Bizə görə bunu ən yaxşı ifadə edən söz “kənarlaşdırmaq”dır.

şı önlərinin bu Kitabla açılacağını gözləyirdilər. Amma tanıdıqları⁸⁶ Kitab gələndə onu görməzliyə vurdular. Allahın lənəti (kənarlaşdırması) bu cür kafirlərədir.

بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ بَغْيًا
أَنْ يُنَزَّلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ فَبَآؤُوا
بِغَضَبٍ عَلَى غَضَبٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ

90. Özlərini nə pis satdılar! Allah seçdiyi⁸⁷ bir bəndəsinə yaxşılıq edib Kitab endirdiyi üçün qısqanlıqdan Allahın endirdiyi hər şeyə biganə qaldılar. Başlarına qəzəb ardınca qəzəb gəldi. Həmin kafirlərin layiq olduqları alçaldıcı bir əzabdır.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا تَأْمِنُ بِمَا أَنْزَلَ عَلَيْنَا
وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَاءَهُ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْ قُلْ فَلِمَ
تَقْتُلُونَ أَنْبِيَاءَ اللَّهِ مِنْ قَبْلُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

91. Onlara “Allahın endirdiyinə inanıb güvən!” deyiləndə “Biz bizə endirilənə güvənirik!” deyir, gerisini görməzliyə vururlar. Halbuki o tamamilə həqiqətdir və yanlarındakını təsdiqedicə xüsusiyyətdədir. De ki, “Kitabınıza inanırdınızsa, indiyə kimi Allahın nəbilərini niyə öldürürdünüz?”

86 Gələcəyini bildikləri.

87 “Şaə” feili bir şeyi “yaratmaq” deməkdir (Mufrədat). Allah bəzi şeyləri bəndəsinin seçiminə uyğun yaratdığına görə subyekti bəndə olarsa “seçib etdi”, Allah olarsa “seçib yaratdı” mənasına gəlir.

وَلَقَدْ جَاءَكُمْ مُوسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِن بَعْدِهِ
وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ

92. Musa sizə açıq sənədlərlə (möcüzələrlə) gəlmişdi. Yanınızdan ayrılmasından sonra buzovu tanrı etmişdiniz, səhvlərin içində idiniz.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُم
بِقُوَّةٍ وَاسْمِعُوا قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأَشْرَبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ
بِكُفْرِهِمْ قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ إِيمَانُكُمْ إِن كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ

93. Bir gün Turu başınıza qaldıraraq⁸⁸ sizdən qəti söz almış “Sizə verdiyimizdən möhkəm yapışın və qulaq asın!” demişdik. Siz də “Qulaq asdıq və möhkəm yapışdıq”⁸⁹, demişdiniz. Halbuki ayələri görməzliyə vurduğunuza görə buzov məhəbbəti könlünüzdə işləmişdi.⁹⁰ De ki, “Özünüzdə mömin hesab edirsinizsə, inamınız sizdən nə pis şey istəyir!”⁹¹

88 “Əraf” surəsi, 7/171.

89 Ənənədə bura “qulaq asdıq və üsyan etdik” mənası verilir, amma onu deyən söz vermiş sayılmaz. “Əsa”nın “dəyənək tutmuşcasına tutmaq” (Lisan) mənası da olduğuna görə “səminə və asəynə”yə “qulaq asdıq və möhkəm sarıldıq” mənası vermək lazımdır (“Nisa” surəsinin 46-cı iqtibasına bax). Tövratın mövzu ilə əlaqəli hissəsi belədir: “(Musa) əhd kitabını götürüb ucadan camaatın qarşısında oxudu. Camaat: “Şamanu və asinu = Rəbbin bütün sözlərinə əməl edib Ona tabe olacağıq” dedi” (Tövrat, “Çıxış”, 24/3-7).

90 Ərəb ədəbiyyatında iltifat sənəti dilimizdə olmadığına görə tərcümədə bu sənət nəzərə alınmamışdır (bax: “Bəqərə” surəsinin 49-u iqtibası).

91 Bir yandan “inandıq və möhkəm sarıldıq” deyirsiniz, digər tərəfdən buzova bağlılığınızdan əl çəkmirsiniz.

قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمْ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً مِّنْ دُونِ
النَّاسِ فَتَمَنَّوْا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

94. De ki, “Həmin axırncı yurd (Cənnət) Allah qatında başqalarına deyil, ancaq sizə məxsusdursa ölümünüzü istəyin. İddianızda haqlısınızsa, istəyərsiniz!”

وَلَن يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ

95. Əlləriylə etdiklərindən ötəri ölümü heç vaxt istəyə bilməzlər. O zalımları bilən Allahdır.

وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا
يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرَ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُزَحِّزِهِ مِنَ
الْعَذَابِ أَنْ يُعَمَّرَ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ

96. Qəti olaraq görəcəksən ki, insanların arasında yaşamağa ən çox həvəsli olanlar onlardır. Müşriklərdən də çox həvəslidirlər. İstəyirlər ki, ömürləri min il olsun! O qədər ömür verilsə də, bu onları əzabdan uzaqlaşdırasa deyil. Etdikləri hər şeyi görən Allahdır.

قُلْ مَن كَانَ عَدُوًّا لِلْجَبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ
مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ

97. De ki, “Kim Cəbrailə qarşı düşmənçilik edərsə, bilsin ki, əvvəlkiləri təsdiq edən bir bələdçi

olan və inanıb güvənənlərə müjdə verən bu kitabı sənin qəlbinə o, Allahın izniylə endirmişdir”.

مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ
اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ

98. Kim Allaha, mələklərinə, elçilərinə, Cəbrailə və Mikailə düşmən olarsa, Allah da həmin kafirlərə düşmən olar.

وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَمَا يَكْفُرُ بِهَا إِلَّا الْفَاسِقُونَ

99. Sənə bir-birilərini izah edən ayələr⁹² endirdik. Yoldan çıxanlardan başqa heç kim onları görməzliyə vurmaz.

أَوْكَلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا تَبَدَّه فَرِيقٌ مِّنْهُمْ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا
يُؤْمِنُونَ

100. Bunlar nə vaxt müqavilə bağlasalar, aralarından bəziləri məsuliyyətləri üstlərindən atarlar, elə deyil? Əslində bunların çoxu etibardan sui-istifadə edirlər.⁹³

92 Quranın ayələri bir-birini açıqlayır, izah edir. Uca Allah belə buyurmuşdur: “Əlif, Lam, Ra. Bu ayələri “muhkəm” edilmiş və hakim olan, hər şeyin daxilini bilən Allah tərəfindən açıqlanmış bir kitabdır” (“Hud” surəsi, 11/1). “Muhkəm” bir mövzuda konkret hökm bildirən ayədir. “Muhkəm” ona oxşayan, yəni mutəşabih olan ayələrlə açıqlanmışdır.

93 Burada “if-al” babının həmməsinə izalə mənası verilmişdir.

وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْ عِندِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ كِتَابَ اللَّهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

101. Allah qatından yanlarındakını (Tövrət) təsdiq edən bir elçi gələndə, Kitab verilənlərdən bir hissəsi Allahın Kitabını sanki heç bilmirlər kimi qu-laqardına vurdular.

وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَىٰ مُلْكٍ سُلَيْمَانَ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ وَمَا هُمْ بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ

102. Tutub, Süleymanın hakimiyyətinin əleyhi-nə şeytanların oxuduqları şeyə tabe oldular. Süley-man kafir olmadı, amma insanlara həmin sehrli sözləri öyrədən şeytanlar kafir oldular.⁹⁴ Bunlar (bu

94 Süleyman əleyhissalamın vəfatından sonra Tövrətə onun kafir olduğunu göstərən bu sözlər əlavə edilmişdir: Yarovama dedi: “Özünə on hissə götür, çünki İsrailin Allahı Rəbb belə deyir: “Mən padşahlığı Süleymanın əlindən dartıb alıram və on qəbiləni sənə verirəm. ...Çünki Məni tərk etdi və Sidonluların ilahəsi Aştoretə, Moav tanrısı Kemoşa, Ammonluların tanrısı

yəhudilər) Babildə o iki məliyin,⁹⁵ Harut ilə Marutun başına gələnlərin⁹⁶ də ardınca düşdülər. Halbuki onlar: “Biz yandığ,⁹⁷ əsla bunu nəzərdən qaçıрма (heç kimi yandırma)!” deməmiş başqasına bir şey öyrətməzdilər. Bu ikisindən ərlə arvadın arasını ayıracaq şeylər öyrənirdilər, amma Allahın təsdiqi

Milkoma sitayiş etdilər...” (1 Padşahlar 11/31-33). Bu böhtanların səbəbi Süleymandan sonra hakimiyyətə gələn oğlu Rexavamın əlindən hakimiyyəti almaq idi (1 Padşahlar 11/43). Bəzi yəhudilər bunları oxuyaraq Süleymana “O nə gözəl bəndə idi! Çox saygılı idi” (“Sad” surəsi, 38/30) deyən Quranın Tövrəti təsdiq etmədiyini göstərmək istədilər.

Tövrəyə yerləşdirilən bu sözlərin yəhudilər üçün necə tələ olması görünür. Müsəlmanların hədis kitablarında olan həтта uydurma rəvayətlərə də dəyər verdikləri nəzərə alınsa, yəhudilər üçün qurulan tələnin böyüklüyü daha yaxşı başa düşülür.

- 95 Əlimizdəki mushaflarda Harut ilə Marutu ifadə edən söz “mələkeyn” = “iki mələk” tərzində oxunur. Allah “Mələkləri ancaq həqiqi bir iş üçün endiririk” (“Hicr” surəsi, 15/8) dediyinə görə onlar sehr öyrədə bilməzlər. Həmin söz “əl-mələkeyn = iki məlik” tərzində oxunmuşdur (Qurtubi). Hakimiyyətdə olana “məlik” deyildiyi kimi hakimiyyətə gəlmək gücü olana da “məlik” deyilir (Mufərədat). Bizə görə Harut ilə Marut kütlənin təsiriylə iqtidardan uzaqlaşdırılan şahzadələrdir. Onlara qurulan oyunları pis məqsədlər üçün istifadə etməmələri şərtiylə başqalarına öyrətməmişdilər. “Bəqərə” surəsinin 104-cü ayəsində həmin oyunlarla əlaqəli işarə var.
- 96 Nüzul bir şeyin enməsi və meydana gəlməsidir (Məkəyis). Adamın başına gələn sızıntıya “nazilə” deyilir (Lisan).
- 97 Fitnə bir şeyi oda atmaqdır (Lisan). Adamlar üçün istifadə ediləndə, bir mədənin real vəziyyətini başa düşmək kimidirsə imtahan (“Əraf” surəsi, 7/155), mədəni qızılla qaplamaq kimidirsə aldatmaq (“Əraf” surəsi, 7/27), cəmiyyəti oda atmaq kimidirsə müharibə (“Bəqərə” surəsi, 2/191), odla cəzalandırmaq üçündürsə cəhənnəm əzabı (“Zariyat” surəsi, 51/10-14) mənalarında işlədilmişdir.

olmadan heç kimə ziyan verə bilməzdilər. Bunlar (indiki yəhudilər) isə işlərinə yaramayan, ancaq ziyanı olan şeyi öyrənirlər. Yaxşı bilirlər ki, bunu seçənin axirətdə əlinə heç nə keçməz. Özlərini necə pis satırlar! Kaş bunu bilsələr!

وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ خَيْرٌ لَّوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ

103. (Bu yəhudilər Qurana) inanıb güvənər və qorunsalar, Allah qatından alacaqları əvəz, əlbəttə, yaxşı olar. Kaş bilsələr!

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انظُرْنَا وَاسْمَعُوا
وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ

104. Möminlər! “Bizi güd!” deməyin, “Bizə nəzarət et!”⁹⁸ deyin və qulaq asın. Kafirlərə yanıqlı əzab var.

98 Ayədəki “raina” “bizi güd” və ya “bizə nəzarət et” deməkdir. “Bizi güd” deyən adam heyvan yerinə qoyula bilər. Lakin “unzurna/ bizə nəzarət et” sözü başqa mənaya çəkilə bilməz. Müsəlmanlar ayəyə zidd olaraq xalqa “rauyyə” (cəmi “rəaya”) deyirlər. Nəbimizə də belə bir söz istinad edilərək idarə edənlər tanrı, adamlar da “sürü” yerinə qoyulmuşdur: “Mənə itaət edən Allah itaət etmiş olur. Mənə üsyan edən isə Allaha üsyan etmiş olur. Əmirə (səlahiyyətli şəxsə) itaət edən mənə itaət etmiş olur. Əmirə üsyan edən mənə üsyan etmiş olur. İmam (dövlət başçısı) qalxandır, arxasında döyüşülər və onunla qorunular. Allahdan çəkinməyi əmr edər və ədalətli olarsa, savab qazanar. Fərqli əmr versə, günahı özünədir” (Buxari, “Cihad”, 109).

مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِّنْ رَبِّكُمْ وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ

105. Əhli-kitabdan kafir olanlar,⁹⁹ sizə Sahibinizdən (Rəbbinizdən) xeyirli bir şey gəlməyini istəməzlər. Müşriklər də belədir. Amma Allah yaxşılıq edərkən, düzgün seçim edəni etməyəndən ayırır. Böyük ikram sahibi olan Allahdır.

مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَمْ لَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

106. Biz bir ayəni aradan qaldırsaq və ya unutsaq, əvəzinə ya daha xeyirlisini, ya da eynisini gətirərik.¹⁰⁰ Bilmirsən ki, hər şeyə ölçü qoyan Allahdır?

99 Ayələri görməzliyə vuranlar.

100 Nəsx sözü lüğətdə iki sənədi yan-yanə gətirib birindəki yazını digərinə köçürmək və ya bir şeyi götürüb yerinə başqasını qoymaqdır. Nəsx ya eynisiylə, ya da daha yaxşısı ilə olur. Allah əvvəlki kitabların hökmlərini sonuncu kitabında eynilə mühafizə eləmiş və belə buyurmuşdur: “Allah Nuha buyurduğunu sizin üçün bu dinin şəriəti etmişdir. Sənə vəhy etdiyimiz İbrahimə, Musaya və İsayə əmr etdiyimiz budur: Bu dini saxlayın, həmin mövzuda ayrılığa düşməyin...” (“Şura” surəsi, 42/13).

Allah kitabların bəzi hökmlərini Qurana salmamış və belə buyurmuşdur: “Ey Kitab əhli! Kitabda gizlətdiyiniz bir çox şeyi sizə açıqlayan, bir çoxuna da toxunmayan Elçimiz gəldi. Sizə Allahdan bir nur və açıq kitab gəldi” (“Maidə” surəsi, 5/15).

Əvvəlki kitabların bəzi hökmləri isə daha yaxşısı ilə dəyişdirilmişdir. Məsələn, müsəlmanlar ilk vaxtlar orucu əvvəlki

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِّنْ
ذُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ

107. Bilmirsən ki, göylərin və yerin hakimiyyəti Allaha məxsusdur? Allahla aranızda qoyacağınız bir vəliniz (yaxınınınız)¹⁰¹ və köməkçiniz də yoxdur.

أَمْ تُرِيدُونَ أَن تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسَىٰ مِن قَبْلُ
وَمَن يَتَّبِدَلِ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ

108. Yoxsa sizə gələn elçiyə, daha əvvəl Musa-dan istənilənə oxşar bir tələblə getmək istəyirsiniz?¹⁰² Kim mömin olmaqdan kafir olmağı seçərsə, düz yoldan çıxar.

وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِّنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ
كُقَارًا حَسَدًا مِّنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِّنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ
فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ
شَيْءٍ قَدِيرٌ

ümmətlər kimi tutduqları halda (bax: “Bəqərə” surəsi, 2/187) daha sonra bəzi yüngülləşdirmələr edilmişdir (bax: “Bəqərə” surəsi, 2/187).

- 101 Vəli (cəmi əvliya (övliya)) iki və ya daha çox şeyin araya başqa heç bir şey girməyəcək tərzdə yaxın olmasıdır. Bir işi öhdəsinə götürənə də vəli deyilir (“Mufredat”). Şah damarımızdan da yaxın olan Allah (“Qaf” surəsi, 50/16) bizim vəlimiz və ən yaxınımızdır.
- 102 “Kitab əhli istəyər ki, onlara göydən bir kitab endirəsən. Musa-dan daha böyüyünü istəmişdilər və “Allahı bizə aşkar göstərsən!” demişdilər, zalımlıqlarına görə onları ildırımlar çarpmışdı” (“Nisa” surəsi, 4/153).

109. Əhli-kitabın əksəriyyəti sizi inanıb güvənməyinizdən sonra sizi Kitabı görməyəcək vəziyyətə salmaq istəyirlər. Bunu həqiqətləri bütün gerçəkliyi ilə görəndən sonra, daxillərində meydana gələn paxıllığa görə edərlər. Onlara ilişməyin, Allahın əmri gələne kimi öz hallarına buraxın. Hər şeyə ölçü qoyan Allahdır.

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ مِّنْ خَيْرٍ
يَّجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

110. Namazı tam qılın, zəkati verin. Özünüzdə etdiyiniz hər yaxşılığın əvəzini Allahın qatında alaçaqsınız. Etdiyiniz hər şeyi görən Allahdır.

وَقَالُوا لَن يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَن كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَى تِلْكَ
أَمَانِيُّهُمْ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ

111. (Yəhudilər) “Yəhudi olandan başqası” və ya (xristianlar) “xristian olandan başqası Cənnətə girə bilməz” dedilər. Bu onların təxəyyülüdür. De ki, “Əgər düz deyirsinizsə, dəlilinizi gətirin!”

بَلَىٰ مَن أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا
خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

112. Xeyr! Gözəl davranaraq özünü Allahın razılığına təslim edənin mükafatı Sahibinin (Rəb-

binin) qatındadır. Onların üstündə qorxu olmaz, kədərlənməzlər də.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارَىٰ عَلَىٰ شَيْءٍ وَقَالَتِ
النَّصَارَىٰ لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ
كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ فَاللَّهُ يَحْكُمُ
بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ

113. Kitabı (Tövrati) oxumalarına baxmaya-raq yəhudilər “xristianların bir təməli yoxdur”; xristianlar da “yəhudilərin bir təməli yoxdur” deyirlər. Bilməyənlər də belə deyirlər. Allah razılaşa bilmədikləri mövzuda Qiyamət¹⁰³ günü aralarında qərarını verəcəkdir.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذَكَّرَ فِيهَا اسْمُهُ
وَسَعَىٰ فِي خَرَابِهَا أُولَٰئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا
خَائِفِينَ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ

114. Allaha səcdə edilən yerlərdə Allahın adının çəkilməsinə mane olan və həmin yeri xarabaya çevirməyə çalışan adamın etdiyindən daha böyük səhvi kim edə bilər? Onlar qorxuya qapılmadan həmin yerlərə daxil ola bilməzlər. Onların haqqı bu dünyada alçalmaq, axirətdə isə böyük əzabdır.

103 Qiyamət ayağa durmaq, qalxmaq deməkdir. Qiyamət günü adamların yerindən dirilib qəbirlərindən qalxacaqları gündür.

وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ
وَاسِعٌ عَلِيمٌ

115. Şərq də, qərb də Allahındır. Hansı tərəfə dönsəniz Allahla üz-üzə gəlirsiniz. İmkanları geniş olan və hər şeyi bilən Allahdır.

وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ لَّهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ

116. “Allah övlad götürdü” dedilər. Onun övlada nə ehtiyacı var!¹⁰⁴ Göylərdə və yerdə olan hər şey Onundur, hamısı Ona boyun əyər.

بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ
كُنْ فَيَكُونُ

117. Göyləri və yeri nümunəsiz yaradan Odur. Bir şeyin olmasına qərar verən kimi, onun üçün ancaq “Ol!” deyər, o da meydana gələr.¹⁰⁵

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ

104 Övlad insanın ehtiyacıdır. Həm ona kömək edər, həm də nəslini davam etdirir. Allahın övlada ehtiyacı olmaz.

105 Bu ayə “ol deyər, dərhal olar” kimi tərcümə edilir. Allah hər şeyi bir ölçüyə, meyara görə yaratdığına görə (“Qəmər” surəsi, 54/49) həmin əmrlə ancaq formalaşmaq başlayır. Məsələn, Allah bir uşağın olmasını istəyəndə əmri mayalanmadan əvvəl verir (“İnsan” surəsi, 74/1-2) və körpə formalaşmağa başlayır. Ayədə yuxarıdakı mənanı verməyimizin səbəbi budur.

كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ
قَدْ بَيَّنَّا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ

118. Özünü bilməyənlər “Allah bizimlə danışsa, yaxud bizə bir ayə (möcüzə)¹⁰⁶ gəlsə...” deyirlər. Əvvəlkilər də elə deyər dilər, ürəkləri bir-birinə bənzədi. Əmin olmaq istəyən bir tayfa üçün ayələri açıq-aşkar göstərdik.

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَا تُسْأَلُ عَنْ أَصْحَابِ
الْجَحِيمِ

119. Biz səni düzgün məlumatla müjdələməyin və onunla xəbərdar etməyin üçün elçi göndərdik. Cəhənnəm əhalisinə görə cavadehlik daşımayacaqsan.

وَلَنْ تَرْضَىٰ عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ
قُلْ إِنَّ هُدَىٰ اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ وَلَئِنَّ ابْتِغَاءَ أَهْوَاءِهِمْ بَعْدَ
الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ

120. Dinlərinə tabe olana kimi nə yəhudisi, nə də xristianı səndən xoşu gəlməz. De ki, “Doğru yol Allahın göstərdiyi yoldur”. Sənə bu məlumat gələndən sonra onların arzularına tabe olsan, Allahın nə vəliliyini (dostluğunu), nə də köməyini görərsən.

106 Nəbimizə Qurandan başqa bir möcüzə verilməmişdir (bax: “İsra” surəsi, 17/59).

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ
بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ

121. Onlara verdiyimiz Kitaba lazım olduğu şəkildə tabe olanlar¹⁰⁷ bu Kitaba inanırlar. İtirənlər bunu görməzliyə vuranlardır.

يَا بَنِي إِسْرَٰئِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي
فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ

122. Ey İsrail oğulları! Etdiyim o qədər yaxşılığı və sizi müasirlərinizə üstün etdiyimizi¹⁰⁸ aqlınızdan çıxartmayın!

وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا
عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ

123. Elə bir gündən çəkinib qorunun ki, həmin gün heç kim başqasının yerinə cəza çəkməyəcək, heç kimdən fidyə qəbul edilməyəcək, şəfaətin heç kimə faydası olmayacaq¹⁰⁹ və heç kimə köməklik göstərilməyəcəkdir.

107 Bu cümlə əvvəlki cümlənin “bədəli - bazı”, yəni izahı sayılmışdır.

108 Hər nəbinin ümməti yaşadığı dövrün ən üstün cəmiyyəti olmuşdur. Uca Allah müsəlmanlar üçün belə buyurmuşdur: “Əgər inanırsınızsa, ən üstün sizlərsiniz” (“Ali-İmran” surəsi, 3/139).

109 Şəfaət başqasının birlikdə getməsini, müşayiət etməsini istəmək, yoldaşlıq etmək və ya dayaq olmaqdır (əl-Ayn, Mufrədat).

وَإِذْ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ
لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ

124. Bir vaxtlar Sahibi (Rəbbi) İbrahimi bəzi sözlərlə (əmrərlə) sınağa çəkmiş, o da tam müvəffəqiyyət əldə etmişdi.¹¹⁰ Sahibi (Rəbbi) ona: “Mən səni insanlara imam (rəhbər) edəcəyəm!” dedi. O “Nəslimdən də olsun!” deyəndə “(Olar, amma) səhv edənlər sözümün əhatəsinə girməz” dedi.

وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ
إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنَّ طَهِّرَا
بَيْتِي لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ

125. Kəbəni insanları yığışacaqları və əmin-amanlıq içində olacaqları bir yer etdik. Siz “İbrahim məqamı”nı (İbrahimin dua etmək üçün dayandığı yerləri) dua yerləri edin.¹¹¹ İbrahimə və İsmailə vəzifə verdik: “Evimi (Kəbəni) təvaf edənlər, etikaf-

110 “Sizin üçün İbrahimdə və onunla birlikdə olanlarda gözəl nümunə var. Onlar tayfalarına belə demişdilər: “Biz həm sizdən, həm də Allah ilə aranızda qoyaraq qulluq etdiklərinizdən uzağıq. Sizi tanıyıraq. Bircə Allaha inanıb güvənməyimizə qədər bizimlə sizin aranızda əbədi düşmənçilik və kin görünmüşdür” (“Mumtəhinə” surəsi, 60/4).

111 “Məqam” sözünə bəzən tək, bəzən də cəm mənə verilir. İbrahim əleyhissalam: “(Rəbbimiz) Bizə mənasıqımızı (həcc ibadətinin yerlərini) göstər” (“Bəqərə” surəsi, 2/128, - deyə dua etmiş, ona göstərilən yerlərdə həcc ibadətini yerinə yetirmişdir. Elə isə “Məqamı İbrahim” həcc ibadətinin edildiyi Ərafat, Muzdəlifə, Cəmərat, Səfa, Mərvə, Kəbədir.

da¹¹² olanlar, ruku və səcdə edənlər üçün tərtəmiş saxlayın!” - dedik.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ

126. Bir gün İbrahim belə yalvardı: “Sahibim (Rəbbim), buranı etibarlı bir şəhər elə! Buranın xalqından Allaha və axirət gününə inananları hər məhsuldan faydalandır!” Allah da belə dedi: “Ayələri görməzliyə vurana da bir müddət yaxşılıq edər, sonra onu Od əzabına məhkum edərəm. O, nə pis vəziyyətə düşməkdir”.

وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

127. İbrahim İsmailə birlikdə Kəbənin bünövrəsini qaldırdığı əsnada belə yalvardı: “Rəbbimiz, bunu bizdən qəbul et, eşidən də, bilən də Sənsən!”

رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

128. “Rəbbimiz! İkimizi də sənə təslim olan adamlar elə, nəslimizdən gələnlərdən də sənə təslim olan bir camaat meydana gətir! Bizə mənasıqımızı

112 Etikaf ibadət məqsədilə vaxtını məsciddə keçirməkdir.

(həcc və umrə ibadətlərinin edəcəyimiz yerləri) göstər¹¹³ və istiqamətimizi (tövbəmizi) qəbul et! Sənə tərəf üz tutanları (tövbə edənləri) qəbul edən, yaxşılığı bol olan Sənsən!”

رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ
الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

129. “Rəbbimiz! Bunların arasından bir elçi çıxart ki, onlara sənin ayələrini oxusun! Kitabı və hikməti öyrətsin və onları inkişaf etdirdsin!¹¹⁴ Üstün olan, düzgün qərar verən Sənsən!”

وَمَنْ يَرْغَبْ عَن مِّلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَن سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدْ
اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ

130. Özünü yazıq vəziyyətə salandan başqa kim İbrahimin dinindən üz döndərər? Biz onu dünyada seçdik, axirətdə də yaxşılar arasında olacaqdır.

إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ

131. Sahibi (Rəbbi) ona “Təslim ol!” deyəndə o “Varlıqların Sahibinə (Rəbbinə) təslim oldum” demişdi.

113 İbrahim əleyhissalam “Bizə göstər” dediyi üçün həcc və umrə ibadəti edilən yerlərin daha əvvəllər bilindiyi, lakin sonradan itirildiyi aydın olur. Bu itki Nuh tufanında ola bilər (bax: Təbəri, “Ali-İmran” surəsi, 3/96).

114 “Bəqərə” surəsinin 151-ci ayəsində bu xüsusiyyətlərə malik olan şəxsin Muhəmməd əleyhissalam olduğu bildirilir.

وَوَصَّى بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ

132. İbrahim də bu dinə tabe olmağı oğlanlarına vəsiyyəət etmişdi. Yəqub da elə etdi. Dedi ki, “Oğlanlarım! Allah sizin üçün bu dini seçdi, son nəfəsinizə kimi Allaha təslim olan adamlar olaraq yaşayın”.

أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَالِاهُ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهُا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ

133. Yəqubun ölüm ayağında olarkən nə etdiyini bilirsinizmi? Oğlanlarından “Məndən sonra nəyə qul olacaqsınız?” deyər soruşdu. Onlar: “Sənin Tanrına, ataların İbrahim, İsmail və İshaqın Tanrısına, o yeganə Tanrıya qul olacağıq. Biz onsuz da Ona təslim olan adamlarıq!” dedilər.

تِلْكَ أُمَمٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ

134. Onlar ömürlərini tamamlamış tayfadır. Onların qazandığı onlara, sizin qazandığınız sizə! Onların etdikləri sizdən soruşulmayacaqdır.

وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى تَهْتَدُوا قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ
حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

135. (Bir tərəf) “Düz yola gəlmək üçün yəhudi olmalısınız”, (digəri) “xristian olmalısınız!” dedi. De: “Xeyr, İbrahimin dümdüz şəriətinə tabe olmalısınız. O, müşriklərdən deyildi”.

قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ إِلَى إِبْرَاهِيمَ
وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَى
وَعِيسَى وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا تُفَرِّقَ بَيْنَ أَحَدٍ
مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ

136. Siz belə deyin: “Biz Allaha inanıb güvəndik; bizə endirilənə, İbrahimə, İsmailə, İshaqa, Yəquba və nəvələrinə göndərilənə, Musaya və İsaya verilənə, Sahibləri (Rəbbi) tərəfindən nəbilərə nə verilibsə hamısına inandıq. Heç birini digərindən ayırmırıq. Biz Allaha təslim olanlarıq”.

فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنْتُمْ بِهِ فَقَدْ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ
فِي شِقَاقٍ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

137. Onlar da sizin inandığınız kimi inansalar, yola gələrlər. Üz döndərsələr, tam bir bölünmə içinə girərlər. Onlara qarşı Allah sənə kifayət edəcəkdir. Eşidən və bilən Odur.

صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ

138. (Onlara belə deyin:) “Biz Allahın boyasını pozmarıq.¹¹⁵ Kimin boyası Allahın boyasından gözəl ola bilər? Biz ancaq Ona qulluq edən adamlarıq”.

قُلْ أَتُحَاجُّونَنَا فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ

139. De: “Bizimlə Allah haqqında mübahisə edirsiniz? O bizim Sahibimiz olduğu kimi sizin də Sahibinizdir. Bizim etdiklərimiz bizə, sizin etdikləriniz də sizədir. Biz Ona ürəkdən bağlı adamlarıq”.

أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ
وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى قُلْ ءَأَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمِ اللَّهُ
وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ
عَمَّا تَعْمَلُونَ

140. Yoxsa İbrahim, İsmail, İshaq, Yəqub və nəvələrinin yəhudi və ya xristian olduqlarını deyirsiniz? De ki, “Siz yaxşı bilirsiniz, yoxsa Allah?” Allahın ona göstərdiyi bir həqiqəti gizlədəndən daha pis kim ola bilər? Etdiyiniz heç bir şey Allahdan gizli qalmaz.

115 Var olanı qoruyur, Allahın yaratdığını dəyişdirməyə qalxmırıq.

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا
تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ

141. Onlar ömürlərini yekunlaşdırmış bir tayfa-
dır. Onların qazandığı onlara, sizin qazandığınız da
sizədir. Onların etdikləri sizdən soruşulmayacaqdır.

سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّاهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي
كَانُوا عَلَيْهَا قُلٌ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ
إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

142. İnsanların arasından bəzi ağılsızlar belə
deyəcəklər: “Bunları üz tutduqları qiblədən dön-
dərən nədir?”¹¹⁶ De: “Şərq də Allahındır, qərb də.
O düzgün seçim edəni düz yola istiqamətləndirər”.

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ
وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ
عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعِ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقْبَيْهِ
وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ
لِيُضَيِّعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ رَحِيمٌ

116 Müsəlmanlar əvvəllər yəhudilər kimi Qüdsdəki Beyti-Maqdisə tərəf dönərək namaz qıldılar. Ayəyə görə bəzi yəhudilər də onlarla birlikdə namaz qıldılar. Çünki qiblənin dəyişməsi onlardan başqa heç kəsi narahat etməzdi.

143. Bax belə! Sizi mərkəz tayfa¹¹⁷ etdik ki, insanlara nümunə olasınız, Elçimiz də sizə nümunə olsun.¹¹⁸ Üz tutduğun qibləni sırf elçimizə tabe olanla ondan üz döndərəni bilməyimiz üçün etdik.¹¹⁹ Onun dəyişməsi Allahın düz yolda olduğunu təsdiq etdiklərindən başqasına ağır gəlir. Allah (Kəbənin təkrar qiblə olacağına dair) inamınızı boşa çıxarsa deyil. İnsanlara çox şəfqətli və yaxşılığı bol olan Allahdır.

قَدْ رَأَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا
فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا
وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ
الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ

144. (Ey Nəbi), üzünün tez-tez göyə çevrildiyini görürük. Səni istədiyin qibləyə əlbəttə döndərəcəyik. Artıq üzünü Məscidul-Haram tərəfə çevir! (Möminlər! Siz də) harada olursunuzsa olun, (namazda) üzünüzü onun tərəfinə çevirin! Özlərinə kitab verilənlər yaxşı bilirlər ki, bu Sahibinin (Rəbbinin) gerçək hökmüdür. Etdikləri heç bir şey Allahdan gizli qalmaz.

117 Hər insanın inanmalı olduğu din bu din olduğuna görə insanlara nümunə olmalıyıq ("Ali-İmran" surəsi, 3/110).

118 Allahın Elçisi bizim üçün gözəl nümunə olduğuna görə ("Əhzab" surəsi, 33/21) şəhid sözünə ismi-məful mənası verilmişdir.

119 İlk qiblə Kəbədir. Beyti Maqdis Davud əleyhissalamın dövründə qiblə olaraq qəbul edilmişdir (II Samuel, 24/16-25).

وَلَيْنَ أَتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ مَّا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ وَمَا
أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ
أَهْوَاءَهُمْ مِّنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّكَ إِذًا لِّمِنَ الظَّالِمِينَ

145. Özlərinə Kitab verilənlərə bütün ayələri (dəlilləri) gətirsən də, onlar sənə qibləyə tabe olmazlar. Sən də onların qibləsinə tabe olası deyilsən. Onlardan heç biridigərinin qibləsinə tabe olmazlar.¹²⁰ Sənə gələn bu bilikdən sonra onların istəklərinə tabe olsan, səhv edənlərə qarışıb gedərsən.

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ وَإِنَّ
فَرِيقًا مِّنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ

146. Özlərinə Kitab verdiklərimiz bunu (Kəbənin təkrar qiblə olacağını) öz oğlanlarını tanıdıqları kimi bilirlər. Amma onların bəziləri bu həqiqəti qəsdən gizlədirlər.

الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ

147. Həqiqət sənə Rəbbindən gələndir. Əsla, şübhəyə düşənlərdən olma!

وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيُّهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ أَيْنَ مَا تَكُونُوا
يَأْتِ بِكُمْ اللَّهُ جَمِيعًا إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

120 Yəhudilər Qüdsdəki Süleyman Məbədinə, yəni Beyti-Maqdisə, xristianlar da şərqə dönürlər.

148. Hamının bir məqsədi olur və ona üz tutur. Siz xeyirdə (yaxşılıqlarda) yarışın. Harda olurusunuzsa olun Allah sizi bir yerə yığacaqlar. Hər şeyə bir ölçü qoyan Allahdır.

وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ
وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ

149. (Namaza) qalxdığın¹²¹ hər yerdə üzünü Məscidul-Haram tərəfinə¹²² çevir. Rəbbinin doğru hesab etdiyi budur. Etdiyiniz heç bir şey Allahdan gizli qalmaz.

وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ
وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ
عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ فَلَا تَحْشَوْهُمْ
وَاحْشَوْنِي وَلَا تُمَيِّنْ عَلَى كُفْرٍ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

150. Harda (namaza) qalxsan üzünü Məscidul-Harama tərəf çevir. Harada olursunuzsa olun (namazda) üzünüzü onun tərəfinə çevirin ki, adamların sizə qarşı bir dəlili olmasın.¹²³ Necə gəldi danışanlar danışar, onlardan qorxmayın, Məndən qorxun. Bu

121 “Qaf” surəsinin 11-ci ayəsinə uyğun olaraq “xuruc”a qiyam = “qalxmaq” mənası verilmişdir. Namaz qılan, qiyama qalxır.

122 Namazda birbaşa Məscidul-Harama dönmək zəruri deyil. Onun olduğu tərəfə dönmək kifayətdir.

123 Yəhudilər və xristianlar Kəbənin təkrar qiblə olacağını bildikləri üçün qiblə dəyişməyədi bunu bizə qarşı istifadə edərdilər.

sizə olan yaxşılıqlarımı yekunlaşdırmağım və sizin də məqsədinizə çatmağınız üçündür.

كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِّنْكُمْ يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ
وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ

151. Həmçinin (yaxşılıqlarımı yekunlaşdırmağım üçün) aranızdan sizə bir elçi göndərdim. O sizə ayələrimizi oxuyur, sizi inkişaf etdirir, sizə Kitabı və Hikməti öyrədir, sizə bilmədiyinizi öyrədir.¹²⁴

فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونَ

152. Məni aqlınızdan çıxartmayın¹²⁵ ki, mən də sizi çıxartmayım. Mənə qarşı vəzifənizi yerinə yetirin, yaxşılıq bilməyən olmayın!

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ مَعَ
الصَّابِرِينَ

153. Möminlər! Səbirli davranaraq və namaz qılaraq kömək istəyin! Allah səbr edənlərin yanındadır.

124 Bu ayə İbrahim əleyhissalamın Məkkədə etdiyi duanın qəbul edildiyini göstərir (bax: “Bəqərə” surəsi, 2/129).

125 Zikr əlaqələri ilə birlikdə düşünülüb öyrənilən bir biliyi istifadəyə hazır tutmaq, aqla gətirmək və ya söyləməkdir (“Mufərədat” “z-k-r” və “a-r-f” md.). Təbiət Allahın yaratdığı ayələrdən, Quran da endirdiyi ayələrdən meydana gəlir. Hər ikisindən əldə edilən düzgün bilik zikirdir. İnsanı ancaq bu bilik rahatlaşdırır (“Rəd” surəsi, 13/28).

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمُوتَ بَلْ أَحْيَاءٌ
وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ

154. Allah yolunda öldürülənlərə “ölülər” deməyin! Onlar diridirlər, amma siz hiss edə bilməzsiniz.¹²⁶

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ
وَالْأَنْفُسِ وَالشَّعْرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ

155. Mallarınızdan, canlarınızdan və məhsullarınızdan azaldaraq sizə bir az qorxu və bir az aclıqla bezdirici imtahandan keçirəcəyik, bundan qaçış olmaz. Sən səbirli davrananlara müjdə ver.

الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

156. Onlar başlarına bir şey gələndə belə deyirlər: “Biz Allaha aidik, biz Onun hüzuruna çıxarılacağıq”.

أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ
الْمُهْتَدُونَ

157. Sahiblərinin (Rəbbinin) hər cür dəstəyi və yaxşılığı onlardır. Onlar məqsədlərinə çatacaq olanlardır.

126 Allah yolunda öldürülənlərin diriliyi bizim dərk edəcəyimiz bir dirilik deyil.

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ
اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا
فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ

158. Səfa ilə Mərvə Allaha qulluğun rəmzlərinəndir. Kim həcc və ya umrə məqsədilə Kəbəni təvaf edərsə, həmin ikisini səy etməsində bir günah yoxdur.¹²⁷ Kim bir yaxşılığı könlündən gələrək edərsə, bilsin ki, hər şeyi bilən və edilən yaxşılığın tam əvəzini verən Allahdır.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا
بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ

159. Bu kitabda endirilən izah edici və əsas ayələri¹²⁸ insanlara açıq-aşkar bildirəndən sonra gizlədənləri Allah kənarlaşdırar,¹²⁹ kənarlaşdırası vəziyyətdə olanlar da kənarlaşdırarlar.

127 Cahiliyyə ərəbləri Səfa və Mərvə təpələrinə İsaf və Nailə adlı iki büt qoymuşdu. Müsəlmanlar buna görə səy etməyi tərk etdilər. Bu ayə isə səyin həmin bütlərə görə edilmədiyini bildirir. “Həcci və umrəni Allah üçün tamamlayın” (“Bəqərə” surəsi, 2/196) əmri də səy etməyi tərk etməyin bu iki ibadət üçün yarımçıqlıq olduğunu, mütləq yerinə yetirilməli olduğunu bildirmişdir.

128 Bir mövzunu qısa, xülasə olaraq çatdıran ayəyə “muhkəm”, ona oxşayan və izah edən ayəyə də “mutəşəbih” deyilir. Bunları izah edən iki mutəşəbih ayə də olur və bir çox mövzu çox sayda ikitərəfli ayə ilə (məsəni) izah edilir.

129 Ərəb ədəbiyyatında iltifat sənəti bizdə olmadığına görə tərcümədə bu sənət nəzərə alınmamışdır (bax: “Bəqərə” surəsinin 49-cu iqtibası).

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُّوا فَأُولَٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَأَنَا
التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

160. Tövbə edən (xətasından tam olaraq dö-nən), özünü düzəldən və gizlətdiklərini açıqla-yanlar istisnadır; onların tövbəsini qəbul edərim. Tövbələri qəbul edən və yaxşılığı bol olan Mənəm.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ
وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ

161. Ayələri gizlədən və gizlətdiyi halda ölən-ləri; Allah, mələkləri və bütün insanlar kənarlaş-dıracaqdır.¹³⁰

خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ

162. Onlar davamlı kənarlaşdırılmış olaraq qa-lacaqlar. Nə əzabları yüngülləşdiriləcək, nə də göz açdırılacaqdır.

وَالْهَكُمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ

163. Sizin tanrınız yegənə tək tanrıdır. Ondan başqa tanrı yoxdur. Yaxşılığı sonsuz, ikramı bol olan Odur.

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ

130 “Oda girən hər camaat öz yoldaşını kənarlaşdıracaqdır” (“Əraf” surəsi, 7/38).

وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ
مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَّاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا
مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ
السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

164. Göylərin və yerin yaradılışında, gecə ilə gündüzün ardıcılıqla gəlişində, insanlar üçün faydalı şeyləri dənizdə daşıyıb aparan gəmilərdə, Allahın göydən endirdiyi suda, həmin su ilə ölü torpağı diriltməsində, tərپənən hər canlıyı yer üzünə yaymasında, küləklərin fərqli istaqamətlərə əsməsində, göylə yer arasında vəzifəli olan buludlarda, ağınlı işlədən bir cəmiyyət üçün əlamətlər vardır.

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَاداً يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ
اللَّهِ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ
يَرُونَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعاً وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ

165. Bəzi adamlar Allahdan əvvəl Allaha oxşar xüsusiyyətlər verdiklərini tanrı qəbul edir və¹³¹ onları Allahı sevər kimi sevdilər. İnanıb güvənənlərin Allah sevgisi daha güclüdür.¹³² Bu səhvi edənlər bütün gücün Allaha məxsus olduğunu və Allahın əzabının (etdikləri cinayətlə) əlaqəsini,¹³³ həmin

131 “İttəxazə” feili iki məful qəbul edir. Ayənin düzgün başa düşülməsi üçün ikinci məful olan ilah aşkar yazılmışdır.

132 Müşrik Allahı sevdi, amma Onun uzaqda olduğunu düşündüyü üçün öncəliyi onu Allaha çatdıracağına inandığı vasitələrə verir.

133 Ayədə qeyd olunan “şədid” möhkəm əlaqə quran deməkdir. Uca

əzabı görəndə başa düşəcəkləri kimi, kaş indidən dərk etsələr!

إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأَوْا الْعَذَابَ
وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ

166. Ardınca gedilən adamlar həmin gün onlara tabe olanları tərək edəcəklər. Artıq əzabı görüblər və aralarındakı bütün əlaqələr kəsilməşdir.

وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّؤُوا
مِنَّا كَذَلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ وَمَا هُمْ
بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ

167. Onlara tabe olanlar belə deyərlər: “Kaş əlimizə bir fürsət düşsə, onların bizdən uzaq dayandıqları kimi biz də onlardan uzaq dayana bilsək!” Allah etdiklərini daxillərini yandıracaq tərzdə göstərəcəkdir. Artıq həmin oddan çıxası deyillər.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا
خُطَوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ

Allah verdiyi mükafat və ya cəza ilə bəndəsinin davranışları arasında sıx əlaqə qurmuş və belə demişdir: “Hər kim bir yaxşıqla gələrsə, ona on qatı verilir. Hər kim də pisliliklə gələrsə ancaq bir qatı ilə cəzalandırılır. Heç kimə haqsızlıq edilməz” (“Ənam” surəsi, 6/160). Bu cür ayələr çox olduğu üçün bizə görə həmin sözə veriləcək düzgün mənə “sıx əlaqə quran”dır.

168. Ey insanlar! Yer üzündəki hər şeyin halal və təmiz olanlarından yeyin! Şeytanın iziylə getməyin! O sizin açıq-aşkar düşməninizdir.

إِنَّمَا يَأْمُرُكُم بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاءِ وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ

169. O sizdən pisliklər və çirkinliklər etməyinizi və Allah haqqında bilmədiyiniz şeyləri deməyinizi istəyir.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئاً وَلَا يَهْتَدُونَ

170. Onlara: “Allahın endirdiyinə tabe olun” deyilsə, “Xeyr! Biz atalarımızı hansı yolda görmüşüksə, ona tabe olacağıq!” deyirlər. Bəs ataları ağıllarını bir şeyə işlətməmiş və düz yola da daxil olmamışdırlarsa, yenə tabe olacaqlar?

وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً صُمُّ بُكُمْ عُمًى فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ

171. Özlərini ayələrə bağlayanların¹³⁴ vəziyyəti, başa düşmədiyi səsə tərəf qarıldayan qarğanın¹³⁵ vəziyyəti kimidir; onların eşitdiyi ancaq bir çağırış

134 Kafirələrin.

135 Ayədəki “naq” qarğanın qarıldaması mənasına gəldiyi üçün (“Lisan”) bu cür tərcümə verilmişdir.

və səslənişdir. Kar, lal və kor kimi olurlar. Onlar ağillərini işlətməzlər.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا
لِلَّهِ إِن كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ

172. Ey Allaha inanıb güvənənlər! Allahın sizə ruzi olaraq verdiyi şeylərin təmiz olanlarından yeyin! Ancaq Allaha qulluq edirsinizsə, Ona qarşı vəzifənizi yerinə yetirin!

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهْلَ بِهِ لِغَيْرِ
اللَّهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ
عَفُورٌ رَّحِيمٌ

173. O sizə ancaq meytəni (kəsilməmiş ölən heyvanı), axmış qanı,¹³⁶ donuz ətinə və Allahdan başqasının adına kəsiləni haram etmişdir.¹³⁷ Kim darda qalsa başqasının haqqına təcavüz etmədən və ehtiyac həddini keçmədən bunlardan yeyərsə, günahə girməz. Çox bağışlayan və yaxşılığı bol olan Allahdır.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتُرُونَ

136 Təkcə axan qan haramdır, damarlarda qalan qan haram deyil (bax: “Ənam” surəsi, 6/145).

137 Allahdan başqasının adından kəsilməyəne kimi müsəlman olmayanların kəsdiyi və ya “Bismillahsız” kəsilən heyvanın əti haram deyil. Əksini göstərən nə bir ayə, nə də hədis var (bax: “Ənam” surəsi, 145 və “Maidə” surəsi, 3).

بِهِ ثَمْنَا قَلِيلًا أُولَئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَهُمْ عَذَابُ أَلِيمٍ

174. Allahın endirdiyi kitabdan bir şey gizlədən və əvəzində bitib qurtaracaq¹³⁸ bir əvəz alanlar, qarınlarına ancaq alov doldururlar. Allah Qiyamət günü onlarla danışmaz və onları təmizə çıxartmaz. Onların layiq olduğu işgəncəli bir əzabdır.

أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالََةَ بِالْهَدَى وَالْعَذَابُ بِالْمَغْفِرَةِ
فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ

175. Onlar rəhbərə tabe olmağın əvəzinə yoldan çıxmağı, bağışlanmağın əvəzinə əzabı seçənlərdir. Oda nə qədər də dözümlü imişlər!

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي
الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ

176. Olacağı budur; həqiqətləri ehtiva edən bu Kitabı Allah endirmişdir. Kitaba tərs düşənlər isə dərin bir ayrılıq içindədirlər.

لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ
وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ
وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَى
وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ

138 “Qalil” bir şeyin az və ya ötəri olduğu mənasına gəlir (Məkayis).

وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا
وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ
صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ

177. Yaxşılıq üzünüzü şərq və qərb tərəfə çevirməyiniz deyil. Yaxşılıq Allaha, axirət gününə, mələklərə, kitablara və nəbilərə inanıb güvənən adamın etdiyidir. Belə bir adam sevməyinə baxmayaraq malını özünə yaxınlığı olanlara, yetimlərə, əlacsızlara, yolda qalanlara, istəyənlərə və boyunduruq altında olanlara verir.¹³⁹ Namazı tam qılar və zəkəti verir. Bunlar əhd bağladıkları vaxt da məsuliyyətlərini yerinə yetirirlər. Təzyiqlərə, çətinliklərə, bir də təzyiq anında olacaqlara qarşı dözümlü olurlar. Özü sözü doğru olanlar bunlardır. Allahdan çəkinərək qorunanlar da bunlardır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى الْحُرُّ
بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنثَى بِالْأُنثَى فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ
شَيْءٌ فَاتَّبَاعُ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ
مِّن رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنْ اعْتَدَى بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ

178. Möminlər! Öldürülən insanlar mövzusunda sizə qisas¹⁴⁰ fərz edildi. Bir azad adamın

139 Ayədəki “riqab” əsirlər üçün istifadə edilən “raqabə”nin cəmidir. Türkiyə türkcəsində (və Azərbaycan dilində - tərç.) buna “boyunduruq altında olanlar” deyilir.

140 Qisas, törədilən cinayətlə verilən cəza arasındakı balans ifadə edir.

əvəzində bir azad adam, bir əsir, bir əvəzində bir əsir, bir qadının əvəzində bir qadın (öldürülür, daha artığı olmaz).¹⁴¹ Kim öldürənin qardaşı (varisi) tərəfindən bir dəyər əvəzində bağışlanarsa, mərufə¹⁴² tabe olsun və dəyəri gözəl şəkildə ödəsin. Belə olması, Sahibiniz (Rəbbiniz) tərəfindən edilmiş bir yüngülləşdirmə və bir yaxşılıqdır. Kim bundan sonra da düşmənçiliyi davam etdirərsə, ona işgəncəli əzab vardır.

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

179. Ey dik dayanan şəxslər,¹⁴³ qisasda sizin üçün həyat var, bəlkə özünüzü qoruyasınız.

كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا
الْوَصِيَّةَ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ

180. Birinizə ölüm gələr, arxada mal qoyarsa, onu, anası, atası və ən yaxınları arasında müəyyən

141 Başqasını özünə tay görməyənlər çoxdur. Ayə bunun səhv olmasını göstərir. Mövzu ilə əlaqəli digər ayələr (“Maidə” surəsi, 5/32; “Kəhf” surəsi, 18/74; “İsra” surəsi, 17/33), öldürənin və ya öldürülənin şəxsiyyətinə baxılmadan qisas cəzasını ömr edir.

142 Məruf “bilinən” deməkdir. Bu bilik ya Qurandan, ya da ona zidd olmayan ənənədən əldə edilir. Ziddi “münkər”dir.

143 Ağilla qəlbin birləşməsinə “lubb” (əl-Ayn), bu cür adamlara “ulul əl-bab”, yəni dimdik dayanan, sağlam duruşlu adamlar deyilir. “Sözü eşidib ən gözəlinə tabe olanlar Allahın doğru yolda saydığı adamlardır. Budur, “ulul-əlbab” onlardır” (“Zumər” surəsi, 39/18).

edilmiş hissələrə uyğun olaraq bölüşdürmək,¹⁴⁴ aranızdan Allahdan çəkinərək özünü qoruyanların üzərinə fərz edilmişdir.

فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَمَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ إِنَّ
اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

181. Bunu eşidəndən sonra payları kim dəyişdirərsə, günahı həmin dəyişdirənlərin boynunadır. Eşidən və bilən Allahdır.

فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ
عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

182. Mirası paylaşdıran adam¹⁴⁵ bir tərəfə meyl etməkdən və ya günaha batmaqdan qorxaraq mirasçıları uzlaşdırarsa, buna görə günaha girmiş olmaz.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى
الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

144 “Paylara görə bölüşdürmək vəzifəsi” kimi tərcümə etdiyimiz söz “əl-vasiyyə”/vəsiyyətdir. Vəsiyyət bir adama bir vəzifə yükləməkdir. “əl-Vasiyyə”dəki “əl” artıqlı mudafun-ileyhin əvəzidir. “Vasiyyatut-taqsim = paylaşdırmaq vəzifəsi” mənasındadır. Bu vəzifə əlaqəli ayələrdəki ölçülərə görə mirası bölüşdürmək vəzifəsidir.

145 “Mirası bölüşdürən” kimi tərcümə etdiyimiz “musin” sözü “kainədən min musin” təqdirində hal sayılmışdır.

183. Ey inanıb güvənənlər! Oruc sizdən əvvəlkilərə yazıldığı kimi sizə də yazıldı ki, özünüzü qoruyasınız.

أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ
فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ
مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَن تَصُومُوا خَيْرٌ
لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ

184. (Sizə yazılan oruc) müəyyən günlərdə tutulur. Sizdən hər kim xəstə və səyahətdə olarsa, tutmadığı günlərin sayısınca başqa günlərdə tutsun. Orucu tuta bilənlərin¹⁴⁶ bir ələcsızı doyuracaq qədər fidyə (fitrə) verməsi də lazımdır. Kim bir yaxşılığın artığını edərsə, onun üçün yaxşı olur. Oruc tutmağınızın nə qədər yaxşı olduğunu bilsəniz (xəstə və səyahətdə olmağınıza baxmayaraq) tutarsınız.

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ
مِّنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ
كَانَ مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ
بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا
اللَّهَ عَلَى مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

146 Ayəyə görə oruc tuta bilən hər kəs bir ələcsızı (çarəsizi) doyurmalı, yəni fitrə verməlidir. Abdullah b. Ömər demişdir ki, "Allahın Elçisi fitrə və ya Ramazan sədəqəsini kişiyyə, qadına, azad şəxslərə və qula, xurmadan bir sa (sa ölçü vahididir və 3290 qramdır) və ya arpadan bir sa olaraq fərz etdi. Adamlar bunu yarım sa buğda ilə uyğunlaşdırdılar" (Buxari, "Zəkat", 77).

185. Ramazan insanlara rəhbər olan¹⁴⁷ və rəhbərin açıqlayıcı ayələrindən ibarət olan Quranın¹⁴⁸ və həmin Furqanın¹⁴⁹ endirildiyi aydır. Sizdən hər kim həmin ayı yaşayarsa, orucly keçirsin. Hər kim də xəstə və ya səfərdə olarsa, həmin günlərin sayı qədər başqa günlərdə oruc tutsun. Allah sizin üçün asanlıq istəyir, çətinlik istəməz. Bunlar sayını tamamlamağınız (orucun bitdiyi gün) sizi buna yönəltməninizə əvəzində (Bayram namazında) Allahın uralığını səsləndirməyiniz¹⁵⁰ və ona qarşı vəzifənizi yerinə yetirməyiniz üçündür.

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ

186. Bəndələrim səndən məni soruşarlarsa, mən onlara yaxınam. Məni köməyə çağıranın çağırışına cavab verərəm. Onlar da mənim çağırışına

147 Ayələr əsas hökmləri göstərən “muhkəm” və onları izah edən, açıqlayan “mutəşəbih” ayələr olaraq iki yerə ayrılırlar.

148 Quran ayələr qrupu deməkdir. Ramazan üçün “Quranın endirildiyi ay” ifadəsinin işlədilməsi, ilk nazil olan ayələrin bir ayələr qrupu halında olduğunu göstərir.

149 Buradakı “Furqan” “Furqan” surəsinin 1-ci ayəsinə görə “vəl furqanu” tərzində “naibi fail” sayılaraq tərcümə verilmişdir. Furqan ilə əlaqəli olaraq 53-cü ayənin iqtibasına müraciət edin.

150 Bunlar bayram təkbirləridir. Nəbimiz Ramazan və Qurban bayramlarında, yoldaşlarını və qızlarını namaz qılınan yerə aparır, bütün qadınların gəlmələrini də əmr edərdi (Buxari, “İydeyn”, 15, 20; “Heyz”, 23; “Salah”, 2; “Həcc”, 81; Muslim, “İydeyn”, 10-890). Bayram namazları bu təkbirlər üçün qılınır (əlavə olaraq bax: “Həcc” surəsi, 22/37).

cavab versinlər və mənə güvənsinlər ki, yetkinləşə bilsinlər.

أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ
وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللَّهُ أَنْتُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ
فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ
اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ
مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُمُوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ وَلَا
تَبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا
تَقْرُبُوهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ

187. Oruc gecələrində həyat yoldaşlarınızla intim söhbətlər etmək sizə halal edildi.¹⁵¹ Onlar sizin üçün paltar, siz də onlar üçün paltarsınız. Allah özünü xəyanət etdiyinizi bildiyi halda üzünü baxdı və sizi bağışladı. Artıq onlarla birləşə bilərsiniz. Allahın sizin üçün yazacağını¹⁵² (övlad sahibi olmağı) istəyin. Fəcrin olduğu tərəfdə¹⁵³ ağ xətt qara xətdən sizə görə tam seçilənə kimi ye-

151 183-cü ayədə orucu əvvəlki ümmətlər kimi tutmağımız əmr edilmişdir. Burada “sizin üçün halal edildi” sözü ilə bəzi yüngülləşdirmələr edilərək əvvəlki ayənin hökmü daha xeyirlişi ilə nəsx edilmiş, yəni aradan qaldırılmışdır.

152 Allah övladı əvvəlcədən yazsaydı, qəti olardı. Buradakı əmrə görə ayəyə “yazacağını” tərcüməsini verdik.

153 “Fəcr” gecənin axırına yaxın günəşdən üfüqə çatan qırmızılıqdır (“Lisan”). İlk şüalarla səhər vaxtı başlayır. Aşağıda qara, ortada qırmızı, yuxarıda da bəyaz işıq zolağı ortaya çıxanda imsaq və səhər namazının vaxtı daxil olur.

yin, için; sonra orucu gecəyə¹⁵⁴ qədər yekunlaşdırın. Məscidlərdə etikaf¹⁵⁵ halında ikən həyat yoldaşlarınızla birləşməyin. Bunlar Allahın qoyduğu sərhədlərdir, onlara yaxınlaşmayın. Allah ayələrini insanlara belə açıqlayır ki, özlərini qorusunlar.

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ
لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

188. Mallarınızı aranızda haqsızlıqla yeməyin. Bilə-bilə günaha girib insanların mallarını yemək üçün malınızı (rüşvət kimi) səlahiyyət sahiblərinə verməyin.¹⁵⁶

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ وَلَيْسَ
الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَى
وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

189. Səndən hilalları¹⁵⁷ soruşurlar. De ki, “Onlar adamlar və həcc üçün vaxt meyarlarıdır. Yaxşılıq

154 “Axsama kimi” əvəzinə “Günəş batana kimi” deyilsəydi, qütb bölgəsində günəşsiz gündüzlərin və ya bəyaz gecələrin olduğu günlərdə oruc tutmaq mümkün olmazdı.

155 Etikaf, ibadət məqsədilə vaxtını məsciddə keçirməkdir. Nəbimiz Ramazan ayının axırını on gününü etikafla keçirərdi.

156 Ayə rüşvəti qadağan edir. Rüşvət başqasının malını bilə-bilə haqsız yerə yemək üçün səlahiyyətliyə mal verməkdir. Adam öz haqqını almaq üçün səlahiyyətliyə mal vermək məcburiyyətində qalarsa verənə deyil, alana haram olur.

157 Yeni Ay Günəşdən sonra batan hilal ilə başlayır. “Günəş ilə Ay bir hesaba görədir” (“Rəhman” surəsi, 55/5). Nəbimizin yanında bu

evlərə arxadan daxil olmağınız deyil. Yaxşılıq Allahdan çəkinərək özünüzü qorumağınızdır.¹⁵⁸ Evlərə qapılardan daxil olun.¹⁵⁹ Allahdan çəkinib qorunun ki, umduğunuza qovuşasınız”.

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ

190. Allah yolunda sizinlə döyüşənlərlə döyüşün, amma haqsız hücum etməyin.¹⁶⁰ Allah haqsız yerə hücum edənləri sevməz.

وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِّنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُم وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تَقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ

191. (Döyüşdə onları) yaxaladığınız yerdə öldürün. Sizi çıxardıqları yerdən, siz də onları çıxar-

hesabı aparacaq heç kim olmadığı üçün belə demişdi: “Biz ümmü bir camaatıq, yazı yazmaz, hesab aparmırıq. Hilalı görəndə oruc tutun, təkrar görəndə orucu buraxın, hava buludludursa, ayı otuza yekunlaşdırın” (Muslim, “Sıyam”).

158 Ərəb ədəbiyyatındakı iltifat sənəti bizdə olmadığına görə tərcümədə bu sənət nəzərə alınmamışdır (bax: “Bəqərə” surəsinin 49-cu iqtibası).

159 Yəqin ki, Nəbimizdən hilal hesabları soruşulmuşdur. Ondan mütəxəssis olmadığı sahədən bir sual vermək, evə tərs daxil olmaq kimidir.

160 Bizimlə döyüşməyənlərlə yaxşı münasibətlər qurmaq lazımdır (bax: “Mumtəhinə” surəsi, 60/8-9).

dın. Bu fitnə (döyüş alovu)¹⁶¹ adam öldürməkdən daha ağır bir cinayətdir. Məscidul-Haram¹⁶² yanında onlarla döyüşməyin, özləri döyüşərlərsə istisnadır. Əgər döyüşərlərsə, onları öldürün. Həmin kafirlərin¹⁶³ cəzası bax belədir.

فَإِنْ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

192. Döyüşə son qoyarlarsa, Allah bağışlayar, yaxşılığı boldur.

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنْ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ

193. Onlarla döyüşün ki, fitnə (döyüş alovu) aradan qalxsın və Allahın qoyduğu nizam¹⁶⁴ hakim olsun. Döyüşə son qoyarlarsa, səhv edənlərdən¹⁶⁵ başqasına düşmənçilik edilməz.

الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ فَمَنْ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ

161 Fitnə üçün bax: “Bəqərə” surəsinin 102-ci iqtibası.

162 Məscidul-Haram Məkkədə Kəbənin yerləşdiyi ərazinin adıdır.

163 Ayələri görməzliyə vuranların.

164 Dində məcburiyyət olmayacağı üçün tələb olunan hamının müsəlman olması deyil, Allahın nizamının hakim olmasıdır.

165 Zəhm etməməli olduğunu edəne deyilir. Döyüş qurtaranda yeni bir cinayət törədəndən başqasına düşmənçilik edilməz.

194. Haram¹⁶⁶ aya hörmət, haram aya sayğıyla yanaşanlara qarşıdır, qadağalar qarşılıqlıdır.¹⁶⁷ Sizə kim hücum edərsə, həmin hücumu uyğun hücum edin. Allahdan çəkinib qorunun. Bilin ki, Allah özündən çəkinib qorunanlarla bərabərdir.

وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ
وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

195. Allah yolunda xərcləyin, öz əllərinizlə özünüzü təhlükəyə atmayın.¹⁶⁸ Gözəl davranın. Allah gözəl davrananları sevər.

وَأْتِمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُخْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ
الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِقُوا رُؤُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ فَمَنْ
كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِّن رَّأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِّن صِيَامٍ
أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَمَن تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ
فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي
الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ ذَلِكَ لِمَن لَّمْ
يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ
اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

166 Haram aylar Zilqadə, Zilhiccə, Muhərrəm və Rəcəb aylarıdır.

167 Haram ayda döyüş qadağası, həmin qadağaya qarşı hörmətlə yanaşanlara qarşı tətbiq edilir.

168 Allah yolunda xərcləmək ən imkansız təbəqəyə yönəlik olduğu üçün əmin-amanlıq və arxayınlıq şəraitinin meydana gəlməsinə səbəb olar.

196. Həcci və umrəni Allah üçün yekunlaşdırın.¹⁶⁹ Əgər mane olunsa, asanlıq olan bir hədy kəsin. Hədy ərazisinə¹⁷⁰ çatana kimi də başınızı tərəş etməyin. Aranızdan biri xəstə olar, yaxud başında bir narahatçılığı olaraq tərəş olarsa, fidyə olaraq ya oruc, ya sədəqə, ya da qurban lazımdır. Əmin-amanlıqda olsanız, həccə kimi umrədən istifadə edən adam asan olan bir hədy kəsər. Tapa bilməyən, üç gün həccdə, yeddi gün də geri qayıdanda oruc tutar. Cəmi on gün edər. Bu ailəsi Məscidul-Haram ətrafında məskunlaşmayanlar üçündür. Allahdan çəkinərək özünüzü qoruyun. Bilin ki, Allah verəcəyi savabla edilən iş arasında möhkəm əlaqə qurar.¹⁷¹

الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا
فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفَعَّلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ
وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى وَاتَّقُونِ يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ

197. Həcc ayları bilinən aylardır.¹⁷² Kim həmin aylarda həccə başlayarsa (ehrama girərsə), intim

169 Müsəlmanlar ilk vaxtlarda səy etmirdilər. Bu ayə onu əmr etmişdir (bax: “Bəqərə” surəsinin 158-ci iqtibası).

170 Hədy hacının özü ilə gətirdiyi qurbanlıq heyvandır. “Məhill” kəsim vaxtı və ya kəsim yeri deməkdir. Hədyin kəsim yeri haram bölgəsi, kəsim vaxtı da qurban bayramı günləridir (“Həcc” surəsi, 22/28).

171 Ətraflı məlumat üçün 133-cü iqtibasa baxın.

172 “Əşhur = aylar” sözü cəmdir. Ərəb dilində cəm ən az üçlə başlayır. “İçində həcci olan” mənasına gələn Zilhiccə həccin yerinə yetirildiyi ay olduğuna görə Zilhiccə ayından sonra həccə başlanmaz. Bu ibadətə Şəvval, Zilqadə və Zilhiccədə başlamaq olar.

söhbətlər edə bilməz,¹⁷³ günah edə bilməz və dalaşa bilməz. Yaxşılıq olaraq nə etsəniz Allah onu bilir. Siz azuqə yığın, özünü (günahlardan) qorumaq ən yaxşı azuqədir. Ey dik dayananlar¹⁷⁴ ancaq məndən çəkinərək qorunun!

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ فَإِذَا أَفَضْتُمْ
مِّنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِندَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوهُ كَمَا
هَدَاكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِّنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الضَّالِّينَ

198. (Həcc) aylarında Sahibinizin (Rəbbinizin) yaxşılığını axtarmağın sizə bir günahı olmaz.¹⁷⁵ Ərafatdan sel kimi axdığınız vaxt Məşari-Haram yanında (Muzdəlifədə) Allahı xatırlayın (namaz qılın). O sizə necə göstərdisə, elə xatırlayın (namaz qılın). Doğrusu, bundan əvvəl səhvlərin içində idiniz.

ثُمَّ أَفِضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ
غَفُورٌ رَّحِيمٌ

199. Sonra adamların (daha əvvəl) axdıqları kimi siz də axın. Allahdan bağışlanmağınızı istəyin. Allah bağışlayar, yaxşılığı boldur.

173 İntim söhbətlər qadağandrsa, intim münasibət də xüsusilə qadağandır.

174 Ağlı ilə qəlbini birləşdirən adamlara “ulul əlbab” deyilir. “Bəqərə” surəsinin 179-cu iqtibasına baxın.

175 Əvvəllər həcc aylarında yarmarkalar qurulurdu. Ayəyə görə hacı qazanc məqsədilə yarmarkalarda iştirak edə bilər.

فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا فَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ

200. Həcc ibadətinizi həyata keçirərkən Allahı atalarınızdan aqlınızda qaldığı kimi,¹⁷⁶ hətta daha güclü yad edin. Adamların bəziləri deyir ki, “Rəbbimiz! Bizə nə verəcəksən bu dünyada ver!” Onun axirətdə alacağı heç nə olmaz.

وَمِنْهُمْ مَّن يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

201. Bəziləri də belə deyir: “Rəbbimiz! Bizə bu dünyada gözəllik ver, axirətdə də gözəllik bəxş et. Bizi həmin odun əzabından qoru!”

أُولَٰئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ

202. Bunların hər birinə qazandıqlarından bir pay var.¹⁷⁷ Allah tez haqq-hesab çəkəndir.

وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ فَمَن تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَن تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ تُحْشَرُونَ

176 Bizə görə ayənin təfsiri belədir: “Allahı atalarınızdan öyrəndiyiniz kimi yad edin”.

177 İstədiyini əldə etmək üçün dua kifayət etməz, işləmək də lazımdır.

203. Allahı müəyyən günlərdə də (atalarınızdan öyrəndiyiniz kimi) yad edin. Kim tələsər, (Mina-dan) iki gündə qayıdarsa, savabında azalma olmaz.¹⁷⁸ Gecikən adamın da savabında azalma olmaz. Bu çəkinənlər üçün belədir. Allahdan çəkinib qorunun və bilin ki hüsurunda yığışacağınız zat Odur.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهُ
عَلَىٰ مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ

204. Elə adamlar var ki, dünya həyatı ilə əlaqəli sözləri səni heyran qoyur. İçindəkinə də Allahı şəhid tutar, amma əslində o, yaman bir düşməndir.

وَإِذَا تَوَلَّىٰ سَعَىٰ فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ
وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ

205. Əlinə fürsət düşən kimi təbiəti pozmağa, qaynaqları və nəsiləri təsirsizləşdirməyə¹⁷⁹ çalışır. Allah təbii nizamın (təbiətin) pozulmasını istəməz.

وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ
وَلَيْسَ الْمِهَادُ

206. Ona “Allahdan çəkinib qorun!” deyiləndə günahı ilə fəxr etməyə başlayır.¹⁸⁰ Onun öhdəsindən cəhənnəm gələr. Nə pis yataqdır o!

178 “İsm” savabdan geri salan, uzaqlaşdıran davranışdır (“Mufərədat”).

179 Ayədəki “həlak” sözü özündə olanı itirməkdir. Bəzən çürümək, pozulmaq və ölüm mənalrı da verilir.

180 Etdiyi səhvləri düz kimi göstərir.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ
رُؤُوفٌ بِالْعِبَادِ

207. Bəzi adamlar da Allahın razılığını qazanmaq üçün canını ortalığa qoyar. Allah bu cür bəndələrinə qarşı çox şəfqətlidir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً وَلَا تَتَّبِعُوا
خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ

208. Ey iman gətirənlər, tam təslim olun! Şeytanın izindən getməyin! O sizin açıq düşməninizdir.

فَإِنْ زَلَلْتُمْ مِّنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمُ الْبَيِّنَاتُ فَاَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ
عَزِيزٌ حَكِيمٌ

209. Hər şeyi açıq-aşkar ortaya qoyan ayələr gələndən sonra azarlarsa, bilin ki, üstün olan və doğru qərarlar verən Allahdır.

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ
وَالْمَلَائِكَةُ وَفُضِيَ الْأَمْرُ إِلَى اللَّهِ تَرْجَعُ الْأُمُورُ

210. Allahın bulud kölgələri içində gəlməsini, mələklərin də birlikdə gəlib işin bitirilməsini¹⁸¹ gözləyirlər? Onsuz da bütün işlərin hesabı veriləcəyi zat Allahdır.

181 Kafirələr şah damarımızdan da yaxın olan Allahın uzaqda olduğunu hesab edirlər. Halbuki bir şeyin olması üçün Onun əmri kifayətdir.

سَلْ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَمْ آتَيْنَاهُم مِّنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ وَمَنْ يُبَدِّلْ
نِعْمَةَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

211. İsrail oğullarından soruş, onlara açıq-aşkar ayələrdən (möcüzələrdən) nə qədər çox vermişik. Kim Allahın nemətini ona gələndən sonra başqa bir şeylə dəyişdirərsə, bilsin ki, Allah verəcəyi cəza ilə cinayət arasında möhkəm əlaqə qurar.¹⁸²

زَيْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ
انْقَرَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

212. Yaşadıqları həyat kafirlərə¹⁸³ bəzəkli göstərilir, inananlara əhəmiyyət vermirlər. Amma müttəqilər¹⁸⁴ Qiyamət¹⁸⁵ günü həmin kafirlərdən üstün vəziyyətdə olacaqlar. Allah düzgün seçim edənə hesabsız ruzi verir.

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ
وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِي مَا اخْتَلَفُوا
فِيهِ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ
الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ
الْحَقِّ بِإِذْنِهِ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

182 Ətraflı məlumat üçün 133-cü iqtibasa baxın.

183 Ayələri görməzliyə vuranlara.

184 “Müttəqi” öz təbiətini dəyişməyən adamdır.

185 Qiyamət ayağa durmaq və qalxmaq deməkdir. Qiyamət günü in-sanların təkrar dirilib qəbirlərindən durduğu gündür.

213. İnsanlar bir tayfa idi. Allah onlara müjdə verən və xəbərdarlıqlar edən nəbilər göndərdi, onlarla birlikdə həqiqətləri ehtiva edən kitab da endirdi¹⁸⁶ ki, razılaşmadıqları mövzularda insanlar arasında həmin kitab hökm versin. Özlərinə kitab verilənlərdən başqası narazı qalmadı.¹⁸⁷ Açıq sənədlər gələndən sonra bir-birilərinin hüquqlarını pozmaq istədikləri üçün belə oldu. Sonra razılaşa bilmədikləri mövzuda Allah möminləri öz təsdiqi ilə doğruya çatdırdı. Allah doğruları seçəni düz yola istiqamətləndirir.

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ
قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَاءُ وَرُلُّوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ
وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصُرُ اللَّهَ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ

214. Əvvəlkilərin başlarına gələnlərin oxşarı sizin də başınıza gəlməmiş Cənnətə daxil ola biləcəyinizi düşünürsünüz? Təzyiqlər və çətinliklər onları elə sarmış, elə sarsılmışdılar ki, Allahın elçisi və onunla birlikdə olan möminlər “Allahın yardımı nə vaxtdır?” deyəcək hala gəlmişdilər. Bilin ki, Allahın yardımı yaxındır.¹⁸⁸

186 Ayəyə görə Adəm əleyhissalamdan etibarən bütün nəbilərə kitab verilmişdir.

187 Kitabı oxuyanlardan bəziləri özünü düzəldir, bəziləri də bilərək səhvlərdən yapışırlar. Bu da narazılıqlara səbəb olur.

188 İmtahan edilmədən yardım gəlməz (bax: “Ənkəbut” surəsi, 29/2-3).

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِللَّوَالِدَيْنِ
وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ
خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

215. (Kimə) nəyi xərcləyəcəklərini soruşurlar. De ki, “Çəkəcəyiniz xərc, ana-ata, ən yaxınlar, yetimlər, əlacsızlar və yolda qalanlar üçün olsun”.¹⁸⁹ Xeyir üçün etdiyiniz hər şeyi bilən Allahdır.

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا
شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰ أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ
وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

216. Döyüş xoşunuza gəlmədiyi halda sizə vəzifə olaraq yazıldı. Xoşunuza gəlməyən bir şey sizin yaxşılığınıza ola bilər. Xoşunuza gələn bir şey də sizin üçün pis ola bilər. Bunları bilən Allahdır, siz bilməzsiniz.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ فِيهِ كَبِيرٌ
وَصَدٌّ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ
أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا يَزَالُونَ
يُقَاتِلُونَكَ حَتَّىٰ يَرْدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا وَمَنْ يَرْتَدِدْ
مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ
فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

189 Nəyi xərcləyəcəklərinin cavabı “Bəqərə” surəsinin 219-cu ayəsidir. Burada isə Allah haralara xərcləyəcəklərini bildirir.

217. Səndən haram ayı,¹⁹⁰ həmin aydakı döyüşü soruşurlar. De ki, “Həmin ayda döyüş böyük cinayətdir. Amma Allah yoluna mane olmaq, həmin yolu və Məscidul-Haramın müqəddəsliyini görməzliyə vurmaq və xalqını oradan (Məkkədən) çıxarmaq, Allah qatında daha böyük cinayətdir. Həmin fitnə (döyüş alovu)¹⁹¹ adam öldürməkdən betərdir. Gücləri çatsa, dininizdən dönər və kafir olaraq ölsə, etdikləri şeylər dünyada da, axirətdə puç olar. Onlar cəhənnəm əhalisidir, orada ölüm-süz qalacaqlar”.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ
أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ

218. İnanıb güvənənlər, hicrət edənlər və Allah yolunda cihada (mübarizəyə)¹⁹² başlayanlar Allahdan yaxşılıq gözləyə bilərlər. Çox bağışlayan və yaxşılığı bol olan Allahdır.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ
لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَّفْعِهِمَا وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ
قُلِ الْعَفْوَ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ

190 Bunlar Zilqadə, Zilhiccə, Muhərrəm və Rəcəb aylarıdır.

191 Burada fitnə “döyüş alovu” mənasındadır (bax: “Bəqərə” surəsinin 102-ci ayəsinin iqtibası).

192 Cihad düşmənin, şeytanın və ya arzularının təzyiqinə qarşı Allahın əmrinə tabe olmaq üçün aparılan güclü mübarizədir.

219. Səndən xamrı (sərxoşedici maddələri)¹⁹³ və qumarı soruşurlar. De: “İkisində də böyük ism¹⁹⁴ (ziyanlar) və insanlar üçün faydalar var.¹⁹⁵ Amma bunlardakı ism faydalarından çoxdur”. (Xeyr üçün) nəyi xərcləyəcəklərini soruşurlar. De: “Artıq qalanı!”¹⁹⁶ Allah ayələrini sizə bu cür izah edir ki, fikirləşəsiniz.

فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَىٰ قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ
خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ
الْمُصْلِحِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْتَبْتَكُمْ إِنْ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

220. Ayələr həm dünya, həm də axirətlə əlaqəlidir. Səndən yetimləri də soruşurlar. De: “Ən yaxşısı onlar üçün faydalı olanı etməkdir”. Əgər aranızda qəbul etsəniz, onsuz da sizin qardaş-bacılarınızdır. Allah pis məqsədlə yaxınlaşanı, yaxşılıq edəndən ayırmağı bilir. Allah sizi sıxıntıya salmaq seçimi etsəydi, salardı.¹⁹⁷ Üstün olan, düzgün qərarlar verən Allahdır.

193 Nəbimiz belə buyurmuşdur: “Sərxoşluq verən hər şey haramdır” (Muslim, “Əşribə”, 73; Əbu Davud, “Əşribə”, 5).

194 “İsm” savabdan geri salan davranışdır (Mufərdat). Xamr və qumar adamı namazdan uzaqlaşdırır (bax: “Maidə” surəsi, 5/91).

195 Sərxoşedici içkidən və qumardan qazanc əldə edilə bilər, amma bunların ziyanı xeyrindən böyükdür.

196 Artanı “əvf” sözü, həm zəkat verəcək adamın vəziyyətini, həm də zəkat malının xüsusiyyətini ifadə edir.

197 Allah “Yetimlərin mallarına toxunmayın” desəydi, sıxıntı olardı, amma elə demədi (bax: “Nisa” surəsi, 4/6).

وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمَنَّ وَلَأَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِّنْ
 مُّشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُوا
 وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكٍ وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ أُولَٰئِكَ يَدْعُونَ
 إِلَى النَّارِ وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ وَيُبَيِّنُ آيَاتِهِ
 لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

221. İman gətirənə kimi müşrik qadınlarla evlənməyin. İman gətirmiş əsir qadın,¹⁹⁸ əlbəttə, müşrik qadından yaxşıdır. İstərsə, sizə çox təsir etsin. İman gətirənə kimi müşrik kişilərə qız verməyin. İman gətirmiş əsir kişi, əlbəttə, müşrikdən daha yaxşıdır. Sizə çox təsir etsə də.¹⁹⁹ Onlar sizi oda dəvət edirlər, Allah isə izniylə Cənnətə və günahlardan təmizlənməyə çağırır. Allah ayələrini insanlara izah edir ki, ağıllarını başlarına yığsınlar.

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَأَعْتَزِلُوا النِّسَاءَ
 فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ

198 Azad olmayan qadına “əmə”, kişiye “abd” deyilir (əs-Sıhah). Bunların Azərbaycan dilindəki əvəzi əsirdir (tərc.).

199 Din fərqinin evlənməyə təsiri yoxdur, amma ayədəki “daha yaxşı” ifadələri tövsiyə edilmədiyini göstərir. Müşrik sayılan kitab-əhli ilə (“Tövbə” surəsi, 9/31) ailə həyatı qurmağın halal olması (“Maidə” surəsi, 5/5), Nuh və Lut əleyhissalamların kafir arvadları ilə Fironun mömin olan yoldaşının bizə misal çəkilməsi (“Təhrim” surəsi, 66/10-11), Nəbimizin Cuveyriyə ilə evlənməsi üçün müsəlman olmasını şərt qoşmaması, qızı Zeynəblə evli olan Əbul-As b. ər-Rabi hicrətin 6-cı ilinə kimi müsəlman olmadığı halda nikahının davam etməsi və Nəbimizin din fərqinə görə heç kimi yoldaşından ayırmaması bunu göstərir.

فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ
الْمُتَطَهِّرِينَ

222. Səndən qadınlardakı adət və zahılıq qanaxmalarını²⁰⁰ soruşurlar. De: “O bir sıxıntıdır”. Qanaxma davam edərkən onlardan uzaq dayanın, təmizlənməyə kimi də yaxınlaşmayın. Tərtəmiş olanda da onlara Allahın sizə buyurduğu yerdən yaxınlaşın.²⁰¹ Allah tövbə edənləri (səhvindən tam olaraq dönmənləri) sevir, təmizlənmənləri də sevir.

نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ وَقَدِّمُوا
لِأَنفُسِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ

223. Qadınlarınız sizin üçün əkin yeridir. Əkin yerinə xoşunuza gələn tərzdə yaxınlaşın,²⁰² özünüzdü öncədən hazırlayın. Allahdan çəkinərək qorunun və bilin ki, Onun hüsuruna çıxarılacaqsınız. Bunu (bu yaxşılaşdırmanı) inananlara müjdələ.²⁰³

200 Ayədə qeyd edilən “əl-mahid” həm adət (heyz), həm də zahı mənasına gəlir (Məkayis).

201 Vajinadan yaxınlaşın, “Allahın sizin üçün yazacağını (uşaq sahibi olmağı) istəyin” (“Bəqərə” surəsi, 2/187).

202 Əkin yeri məhsul əldə edilən yerdir. Vajinadan olmaq şərtiylə xoşa gələn tərzdə əlaqə qurula bilər.

203 Tövrata görə heyzli və zahı qadın çirklidir, qanaxması qurtarıb üstündən yeddi gün keçməmiş toxunduğu və üstündə oturduğu hər şey çirкли sayılır. Ona və ya onun toxunduğu şeylərə toxunan da axşama kimi çirкли sayılır. Həmin qadınla cinsi münasibət haramdır (Tövrət, “Levililər”, 15/19-33; 18/19). Qeyd olunan ayələr bu mövzuda soruşulan suallara cavab olaraq gələndə Nəbimiz: “Onlarla eyni evdə qalın, cinsi münasibətdən başqa hər şey edin”

وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا
بَيْنَ النَّاسِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

224. İçdiyiniz andlarda Allahı yaxşılıq etməyinizə, təqvanıza (özünüzü qorumağınıza) və insanların arasını düzəltməyinizə maneə etməyin.²⁰⁴ Hər şeyi eşidən və bilən Allahdır.

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا
كَسَبْتُمْ قُلُوبُكُمْ وَاللَّهُ عَفُورٌ حَلِيمٌ

225. Allah səhvən içdiyiniz andlara görə sizi cavabdeh saymaz, amma şüurlu olaraq etdiklərinizə görə cavabdeh sayar. Çox bağışlayan və yumşaq davranan Allahdır.

لِّلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِن نِّسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَإِنْ فَاءُوا
فَإِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَّحِيمٌ

(Tahavi, “Əhkamul Quran”), - dedi. Ayəyə görə bu ancaq sıxıntıdır. Sıxıntı da namaza mane deyil. “Möminlər! Sərxoşsunuzsa, nə dediyinizi bilənə kimi namaza yaxınlaşmayın” (“Nisa” surəsi, 4/43) buyurulması namazla əlaqəli yeganə qadağanın sərxoşluq olduğunu göstərir. Orucu pozan yeyib-içməyin və cinsi münasibətən də heyzlə əlaqəsi yoxdur. Buna görə də heyzli qadın namazını qilməli və orucunu tutmalıdır. Bu mövzuda qadağa qoyan məzhəblər əvvəlki vəziyyətdən təsirlənmiş ola bilərlər.

- 204 Nəbimiz belə buyurmuşdur: “Bir məsələdə and içsən, sonra başqasını xeyirli görsən, andını poz, kəffarəni ver və xeyirli gördüyünə üz tut” (Buxari, “Əyman”, 1). “Günaha and içənin andı and deyil. Qohumlarla əlaqəni kəsməyə and içənin də andı and deyildir” (Əbu Davud, “Talaq”, 7, hədis n 2191).

226. Yoldaşıyla əlaqədə olmayacağına and içənlər (ila edənlər²⁰⁵) onlardan ən çox dörd ay uzaq qala bilərlər. Əgər andlarından dönsələr, Allah bağışlayar və ikram edər.

وَإِنْ عَزَّمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

227. Onları boşamağa qərar veriblərsə, bilin ki, Allah eşidir və bilir.²⁰⁶

وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنَنَّ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

228. Boşanmış qadınlar özbaşlarına üç müddət (təmizlik dövrü)²⁰⁷ gözləyərlər. Allaha və axirət gününə inanıblarsa, Allahın bətnlərində yaratdığını gizlətmələri²⁰⁸ halal deyildir. Ərləri aranı düzəltmək

205 “İla” bir kişinin həyat yoldaşı ilə cinsi münasibət qurmamasına and içməsidir.

206 Bu işi dörd aydan çox uzatmaq düzgün deyil.

207 Buradakı iddət boşanan qadının ərinin evində qalacağı müddətdir (“Talaq” surəsi, 65/1). Heyzli ikən cinsi münasibət qadağan olduğu üçün onun təkbaşına olduğu vaxt münasibətin icazəli olduğu təmizlik dövrüdür. Buna görə də üç müddət üç təmizlik dövrüdür.

208 İddəti hesablamaq kişiyə verildiyi üçün (“Talaq” surəsi, 65/1), qadın ona düz məlumat verməsə, günaha batır.

istəsə, bu müddət ərzində onlara qayıtmaq haqları vardır.²⁰⁹ Quran meyarlarına (mərufa) görə qadınların kişilər üzərindəki haqqı, kişilərin qadınlar üzərindəki haqqı ilə eynidir. Kişilərin (boşanmaq mövzusunda) onlara qarşı bir pillə fərqləri vardır.²¹⁰ Üstün olan və qərarları doğru olan Allahdır.

الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ فَإِمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

229. Həmin talaq²¹¹ iki dəfə olur. Hər birindən sonra qadını ya yaxşılıqla saxlamaq, ya da gözəlliklə ayırmaq lazımdır. Allah qoyduğu sərhədlərə dayana bilməyəcəyinizdən qorxmağınız istisna olmaqla,²¹² onlara verdiklərinizdən bir şey almağınız sizə halal olmaz.²¹³ (Ey möminlər!) Həyat yoldaşlarınızın Allahın qoyduğu hədlərinə dayana bilməyəcəklərindən

209 Kişi yaxşı məqsədli olmaq şərtiylə iddət qurtarmamış yoldaşına qayıda bilər. Buradakı “əhaqq” sözü sifəti mütəşəbbəhədir.

210 Ayə boşanmaqla əlaqəli olduğuna görə buradakı fərq hər iki tərəfin boşanmaq səlahiyyət və məsuliyyətləri ilə əlaqəli fərqdır.

211 “Talaq” surəsində bəhs edilən tərzdəki boşanma iki dəfə olur.

212 Ərəb ədəbiyyatındakı iltifat sənəti dilimizdə olmadığına görə tərcümədə bu sənət nəzərə alınmamışdır (bax: “Bəqərə” surəsinin 49-cu ayəsi).

213 Həyat yoldaşını boşayan ər ona verdiyi mehr və hədiyyələri qaytarmasını tələb edə bilməz.

siz də qorxsanız, qadının fidyə verib özünü qurtarması hər ikisi üçün də günah olmaz.²¹⁴ Bunlar Allahın qoyduğu hədlərdir; onları aşmayın. Allahın qoyduğu hədləri aşanlar, səhv edənlərdir.

فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ
فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا أَنْ
يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

230. Kişi arvadını üçüncü dəfə boşayarsa, artıq ona halal olmaz.²¹⁵ Qadın başqasıyla ailə həyatı qurur, o da boşayarsa həmin vaxt baxarlar, əgər Allahın qoyduğu hədlərdə qalacaqları qənaətinə gələrlərsə, təkrar bir-birilərinə qayıtmaları günah olmaz. Bunlar Allahın hədləridir. Allah bunları bilən camaat üçün izah edir.

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَّغْنِ أَجَلَهُنَّ فَأُمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ
سَرَخُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لَتَعْتَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ
ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوعًا وَادْكُرُوا
نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ
يَعِظُكُمْ بِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

214 Qadın boşanmaq istəsə, biri qadının ailəsindən digəri də kişinin ailəsindən olmaq üzərə iki hakim vəzifələndirir ("Nisa" surəsi, 4/35). Hakimlər qadının həqiqətən birlikdə yaşamaq istəmədiyi qənaətinə gəlsələr, qadına səlahiyyət verirlər. Hakimlərin qərarına görə qadın ərindən aldığı mehir və hədiyyələrin ya hamısını, ya da bir hissəsini qaytararaq ayrılır.

215 Kişi üçüncü və axırıncı haqqını da istifadə etmiş olur.

231. Qadınları boşayanda gözləmə müddətlərinin axırına çatsalar, ya məruf²¹⁶ (Quran meyarları) ilə saxlayın, ya da mərufla ayırın. Onları haqlarına girib ziyan vermək üçün saxlamayın.²¹⁷ Bunu edən özünü pis vəziyyətə salar. Allahın ayələrini ələ salmayın. Allahın üzərinizdəki nemətini aqlınızdan çıxartmayın. O endirdiyi kitab və hikmətlə sizə nəsihət edir. Allahdan çəkinərək özünüzü qoruyun. Bilin ki, hər şeyi bilən Allahdır.

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ
يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ ذَلِكَ
يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ
مَنْ لَكُمْ وَأَطْهَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

232. Qadınları boşayanda gözləmə müddətlərinin axırına çatsalar, ər namizədləri ilə²¹⁸ mərufa münasib olaraq razılaşırlarsa, ailə həyatı qurmalarına mane olmayın.²¹⁹ Bu aranızdan Allaha və axirət gününə inanıb güvənənlərə verilən nəsihətdir. Si-

216 Məruf bilinən deməkdir. Bu bilik ya Qurandan, ya da ona zidd olmayan ənənədən əldə edilir. Əksi “munkər”dir.

217 Evliliyi davam etdirmək məqsədiniz olmadığı halda sırf onların sərbəst qalmalarına mane olmaq üçün onları saxlamayın.

218 Qadın əriylə onsuz da evli olacağı üçün ayədəki “yoldaşları” ifadəsi ər namizədi mənasında işlədilmişdir.

219 Qadın yoldaşını özü seçir. Etdiyi seçim tək cə mərufa uyğun olub-olmaması baxımından nəzarət edilir.

zin üçün yaxşı və təmiz²²⁰ olan budur. Bunları bilən Allahdır, siz bilməzsiz.

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ
 أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ
 بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارَّرُ وَالِدَةٌ
 بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ فَإِنْ
 أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِّنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا
 وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا
 سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا
 تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

233. Analar övladlarını düz iki il əmizdirsinslər.²²¹

Bu əmizdirməyi tamamlamaq istəyən üçündür. Anaların mərufa uyğun qidası və geyimi, uşağın atasına aiddir. Heç kimə gücünün çatmayacağı yük yüklənməz. Övladına görə nə ana ziyana düşər olar, nə də ata. Mirasçının²²² məsuliyyəti də eynidir. Ana və ata, qarşılıqlı razılıq və məsləhətlə uşağı süddən kəsmək istəyərlərsə, ikisi üçün də günah olmaz.²²³ Uşaqlarınıza süd anası tutmaq istəsəniz, əvəzini

220 Buradakı sözlərə ismi-tafdil mənası uyğun olmadığı üçün sıfatı-müşəbbəhə mənası verilmişdir.

221 Körpəni əmizdirmək onu doğan ananın vəzifəsidir.

222 Ata vəfat edibsə, körpəni əmizdirən ananın sığınacaq yeri və yaşamaı üçün lazım olan məsrəfi atanın varisi təmin etməlidir.

223 Ər-arvadın qarşılıqlı razılığı və məsləhəti ilə iki il tamam olmamış uşaq süddən kəsilə bilər.

məruf²²⁴ uyğun olaraq ödəyəndən sonra²²⁵ sizə bir günahı olmaz. Allahdan çəkinərək qorunun. Bilin ki, hər şeyi görən Allahdır.

وَالَّذِينَ يُتَوَقَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا لَا يَنْصِبُونَ لِأَنْفُسِهِنَّ
أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا فَإِذَا بَلَغَ أَجَلُهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ
فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

234. Aranızdan ölən kişilərin geridə buraxdığı yoldaşları özbaşlarına dörd ay on gün gözləyərlər. Müddətlərinin axırına çatdıqda, (qadınların) özləri üçün mərufə uyğun olaraq etdikləri şeyin sizə bir günahı olmaz.²²⁶ Etdiyiniz hər şeyin daxilini bilən Allahdır.

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ
أَكْنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ عِلْمَ اللَّهِ أَنْكُمْ سَتَذَكَّرُوهُنَّ وَلَكِنْ لَا
تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ
النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا
فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ

224 Məruf bilinən deməkdir. Bu bilik ya Qurandan, ya da ona zidd olmayan ənənədən əldə edilir.

225 Boşanmış qadınlarla südəmər uşaqların nəfəqəsi ilə əlaqəli olaraq bax: “Talaq” surəsi, 65/6-7.

226 Əri ölən qadın iddəti qurtarandan sonra istədiyi şəxslə ailə həyatı qura bilər. Evliliyi ancaq mərufə uyğun olub-olmaması baxımından nəzarət edilir.

235. (İddət gözləyən) qadınlara üstü qapalı evlilik təklifi etməyiniz və ya məqsədinizi könlünüzdə gizlətməyiniz günah deyil. Allah bilir ki, siz bunu irəlidə onlara izah edəcəksiniz. Amma bir-birinizə gizləndə söz verməyin, mərufə uyğun bir söyləşəniz bu başqa. Bu Kitabda müəyyən edilmiş olan vaxt axıra çatana kimi²²⁷ aranızda evlilik əlaqəsi qurmaq qərarı verməyin. Bilin ki, Allah könlünüzdə olanı bilir. Elə isə ondan çəkinin. Bilin ki, Allah çox bağışlayar, tələsməz.

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ
تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتَّعُوهُنَّ عَلَى الْمَوْسَعِ قَدْرُهُ وَعَلَى
الْمُقْتَرِ قَدْرُهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ

236. Qadınları mehirlərini²²⁸ qərarlaşdırmamış və münasibət qurmamış boşamağınız sizə günah olmaz. Onlara istifadə edəcəkləri şeylər verin.²²⁹ İmkanı olan imkan daxilində, çətinlik çəkəndə də imkan daxilində mərufə uyğun olaraq versin. Bu gözəl davrananlar üzərində borcdur.

227 Gözləmə müddəti iddəti qurtarana kimidir.

228 Mehir evlənən kişinin yoldaşına verməli olduğu var-dövlətdir. Miqdarını hər iki tərəf qarşılıqlı razılıq əsasında müəyyən edir.

229 “Bəqərə” surəsinin 237-ci ayəsində qətiləşmiş mehrin yarısının verilməsi ömr edildiyinə görə “mərufə uyğun” faydalandırma, kişinin imkanları nəzərə alınaraq müəyyən edilən nisbət mehrin yarısı olur.

وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوَ الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

237. Mehirlərini qərarlaşdırdığınız qadınları münasibət qurmamış boşasanız, təyin etdiyiniz mehrin yarısını verməlisiniz. Qadınlar və ya nikah müqaviləsi (nikah düyümü) əlində olan yoldaş²³⁰ haqqından vaz keçməsi istisnadır. (Ey kişilər!) Sizin vaz keçməyiniz, təqva (mövqeyinizi qorumaq) baxımından daha uyğundur. Aranızdakı fərqi unutmayın. Etdiyiniz hər şeyi gören Allahdır.

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ

238. Namazlara və orta namaza diqqətlə yanaşın,²³¹ Allahın hüzurunda sayğıyla dayanın.

فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَأَذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ

230 Kişinin boşamasına “talaq” deyilir. Talaq lüğətdə düyünü açmaqdır. Buna görə də nikah düyünü kişinin əlindədir.

231 Ərəb dilində cəm ən az üçü göstərdiyinə görə “salavat” (namazlar) ən az üç olur. Buna “orta namaz” da əlavə ediləndə rəqəm 5-ə çıxır. Çünki üçdən sonra ortası olan ilk rəqəm beşdir. Dolayısı ilə ən az beş dəfə namaz qılmaq lazımdır.

239. Əgər qorxsanız²³² namazı yeriyərək, yaxud, minikdə qılın. Əmin-amanlığa çıxanda bilmədiyiniz şeyləri sizə öyrədən Allahın öyrətdiyi kimi (namaz qılaraq) Allahı yad edin.

وَالَّذِينَ يُتَوَقَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِّأَزْوَاجِهِمْ
مَّتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرِ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ
فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَّعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

240. Vəfat edəndə arxada həyat yoldaşları qalan kişiləriniz, yoldaşlarının, evdən çıxarılmadan, bir ilə qədər yaşayışının təmin edilməsini vəsiyyəət etsinlər. Amma onlar çıxsalar, mərufa uyğun olaraq etdikləri şeyə görə sizə bir günah olmaz.²³³ Üstün olan və qərarları doğru olan Allahdır.

وَالْمُطَلَّاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ

241. Ərləri tərəfindən boşanan qadınların da mərufa²³⁴ münasib mənfəətləri vardır. Bu Allahdan çəkinənlərin üzərinə borcdur.

كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

232 Namazı vaxtında qıla bilməməkdən qorxsanız.

233 Qadın bir ili gözləmədən evi tərk edə biləcəyi kimi dörd ay on günlük iddətini yekunlaşdırandan sonra da ailə həyatı qurub evdən ayrılı bilər.

234 “Talaq” surəsinin 6-cı ayəsində açıqlandığı kimi...

242. Allah sizə ayələrini belə açıqlayır ki, ağılnızı işlədəsiniz.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ
الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ
عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ

243. Ölüm qorxusuyla el-obalarından çıxan minlərlə adamı gözündə canlandırmadınmı? Allah onlara “Ölün!” demiş, sonra təkrar diriltmişdir. İnsanlara ikram edən Allahdır. Amma insanların əksəriyyəti Ona qarşı vəzifələrini yerinə yetirmir.

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

244. Siz Allah yolunda döyüşün. Bilin ki, sizi eşidən və tanıyan Allahdır.

مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا
كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْسُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

245. Kim Allaha gözəl bir borc versə, Allah ona qat-qat artığını verər. Daraldan da Allahdır, genişlədən də. Onsuz da Onun hüzuruna çıxarılaçaqsınız.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى إِذْ قَالُوا لِنَبِيِّ
هُمْ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَاءِنَا فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ

246. Musadan sonra İsrail oğullarını gözündə canlandırmadınmı? Onlar Nəbilərinə: “Aramızdan bir baş komandir²³⁵ təyin et ki, Allah yolunda döyüşək!” demişdilər. “Bəs döyüş əmr edilsə, döyüşməsəniz?” dedi. “İtirəsi nəyimiz qaldı ki, Allah yolunda döyüşməyək! Həm yurdlarımızdan çıxarılmışıq, həm də övladlarımızdan ayrı düşmüşük” dedilər. Onlara döyüş yazılanda çox azı istisna olmaqla hamısı qaçdılar. O zalımları tanıyan Allahdır.

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِّنَ الْمَالِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

247. Nəbiləri onlara: “Allah sizə baş komandan kimi Talutu seçdi” - dedi. “O bizə necə baş komandan ola bilər? Baş komandanlıq ondan çox bizim haqqımızdır. Onun elə də çox var-dövləti yoxdur!” dedilər. Nəbi “Onu sizin üstünüzə Allah seçdi. Ona bilik və fiziki bədən baxımından üstünlük verdi. Al-

235 Hakimiyyət və səlahiyyət əlində olana məlik, hökmdar, kral deyilir. Bu ayədəki məlik sözü döyüşü idarə etməli rəhbər olduğuna görə baş komandan deməkdir.

lah səlahiyyəti seçdiyinə verir” dedi. İmkanları geniş olan və hər şeyi bilən Allahdır.

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَىٰ وَآلُ هَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لَّكُمْ إِن كُنتُمْ مُّؤْمِنِينَ

248. Nəbiləri onlara dedi: “Ona komandirlik verildiyinin əlaməti sizə Sandığın²³⁶ gəlməsidir. İçində Sahibinizdən (Rəbbinizdən) sizi sakitləşdirəcək bir şey, Musa və Harun ailələrinin arxada qoyduğu xatirələr olacaq və onu mələklər daşıyacaqdır. Əgər inanırsınızsa, bunda sizin üçün həqiqi bir əlamət var”.

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَنْ لَّمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنِ اعْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ فَشَرَبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلاَقُوا اللَّهَ كَم مِّن فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ

249. Talut əsgərləri ilə birlikdə ayrılanda dedi ki, “Allah bir çayla sizi ağır sınaqdan keçirəcək. Kim ondan içsə məndən deyil, əliylə bir ovuc alan qala bilər. Hər kim yeməyinə qatmasa məndəndir”. Sonra çox azı istisna olmaqla hamısı ondan içdilər. O və

236 “On ömr”in yazıldığı lövhələrin mühafizə edildiyi sandıq (Abdurrahman Küçük, “Ahid sandığı”, Diyanet İslam Ensiklopediyası).

onunla birlikdə olan möminlər çayı keçəndən sonra belə dedilər: “Bu gün Caluta və əsgərlərinə qarşı mübarizə aparacaq gücümüz qalmadı”. Allahın hüzuruna çıxacaqlarına inananlar isə belə dedilər: “Neçə kiçik dəstələr, Allahın icazəsiylə, böyük dəstələri alt-üst etmişdir. Səbr edənlərin yanında olan Allahdır”.

وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا
وَتَبَّتْ أَعْقَامُنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

250. Calut və ordusunun qarşısına çıxanda belə dua etdilər: “Ey Sahibimiz (Rəbbimiz!) Bizə mübarizə əzmi ver! Ayaqlarımızı sürüşdürmə! Kafirlər dəstəsinin önündə bizə kömək et!”

فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُودُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ
وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ
بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى
الْعَالَمِينَ

251. Sonra Allahın izniylə onları məğlub etdilər. Davud Calutu öldürdü. Allah ona hökmdarlıq və hikmət²³⁷ verdi, ona münasib bildiyi hər şeyi öyrətdi. Allah insanların bir hissəsi ilə digərlərinə mane olmazsa, təbii nizam pozular. İkramı hər kəsi əhatə edən Allahdır.

237 Düzgün qərar qəbul etmək qabiliyyəti.

تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ تَنْتُلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ

252. Bunlar Allahın ayələridir. O, bunları sənə doğru şəkildə çatdırır.²³⁸ Sən də Onun elçilərindənsən.

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ مِّنْهُمْ مَّنْ كَلَّمَ
اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ
وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِينَ مِن
بَعْدِهِمْ مَّنْ بَعْدَ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ وَلَكِنِ اخْتَلَفُوا
فَمِنْهُمْ مَّنْ آمَنَ وَمِنْهُمْ مَّنْ كَفَرَ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلُوا
وَلَكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ

253. Allah bu elçilərdən bəzilərini bəzilərindən üstün etdi. Bəziləri ilə danışdı, bəzilərini bir neçə pillə ucaltdı. Məryəm oğlu İsayə da açıq sənədlər verdi və onu Müqəddəs Ruhla dəstəklədi.²³⁹ Allah seçimi (insanlara verməyib) özü etsəydi, sonrakılar həmin açıq dəlillər gələndən sonra bir-birləriylə döyüşə bilməzdilər. Amma ixtilafa düşdülər, bəzisi inanıb güvəndi, bəzisi ayələri görməzliyə vurdu

238 Ərəb ədəbiyyatında iltifat sənəti dilimizdə olmadığına görə tərcümədə bu sənət yox hesab edilmişdir (bax: “Bəqərə” surəsinin 49-u iqtibası).

239 Ərəb ədəbiyyatında iltifat sənəti dilimizdə olmadığına görə tərcümədə bu sənət yox hesab edilmişdir (bax: “Bəqərə” surəsinin 49-u iqtibası).

(kafir oldu). Seçimi Allah etsəydi, bir-biriləriylə döyüşə bilməzdilər. Allah istədiyini edər.²⁴⁰

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِّن قَبْلِ أَنْ يَأْتِي
يَوْمٌ لَا بَيْعَ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ
الظَّالِمُونَ

254. Möminlər! Sizə ruzi olaraq nə vermişiksə, ondan xeyrə xərcləyin. Bunu alış-veriş, dostluq və şəfaətin olmayacağı gün gəlməmişdən əvvəl edin. Bunu görməzlikdən gələnlər səhvlər içindədirlər.

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ
مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَن ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ
إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ
بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ

255. O Allahdır. Ondən başqa tanrı yoxdur. Diridir, həmişə işinin üstündədir. Onu nə mürgüləmək tutar, nə də yuxu! Göylərdə və yerdə olan hər şey Onundur. Onun icazəsi olmadan hüzurunda şəfaəti (birinin yanında olmağı) kim gözə ala bilər?²⁴¹ Onların qarşılarında olanı da, arxalarında qalanı da O bilir. Onlar Onun biliyindən icazə ver-

240 Onun istədiyi bəndələrini imtahandan keçirməkdir.

241 Şəfaət başqasının müşayiət etməsini istəmək, yoldaşlıq etmək və ya dayaq durmaqdır (əl-Ayn, Mufredət).

diyi qədərindən başqa bir şey qavraya bilməzlər. Hakimiyyəti göyləri də, yeri də əhatə edər. Bu ikisini qorumaq Ona ağır gəlməz. O ucadır, böyükdür.²⁴²

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ
بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنِ بِاللَّهِ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا
انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

256. Dində məcburiyyət olmaz,²⁴³ doğrular, səhv qarışıqlıqdan ciddi şəkildə ayrılmışdır. Kim həddi aşanları tanımayıb²⁴⁴ Allaha güvənərsə, qoruması imkansız ən sağlam qulpdan yapışmış olar. Hər şeyi eşidən və bilən Allahdır.

اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ
وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُم مِّنَ النُّورِ إِلَى
الظُّلُمَاتِ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

257. İnanıb güvənənlərin ən yaxını (vəlisi) Allahdır;²⁴⁵ O onları qaranlıqlardan aydınlığa çıxar-

242 Bu ayə Allahdan başqa varlıqların gerçək, real olduğunu bildirir və vəhdəti-vücudu rədd edir. Çünki vəhdəti-vücuda görə Allahdan başqa varlıq yoxdur, varlıq kimi bildiklərimiz isə onun kölgəsidir. Onlara görə kölgə də yoxdur.

243 İmanın əsası qəlblə təsdiq etməkdir. Ora insanın ən müstəqil, azad olduğu yerdir. Buna görə də heç kim bir inamı qəbul etməyə məcbur edilə bilməz. İbadət üçün də niyyət, məqsəd şərtidir. Ürəkdən edilməyən niyyət etibarsız olduğuna görə zorla ibadət ola bilməz.

244 Yoldan çıxanlara boyun əyməz.

245 Vəli sözü üçün “Bəqərə” surəsinin 107-ci ayəsinin iqtibasına baxın.

rır. Kafirlərin²⁴⁶ özlərinə ən yaxın (vəli) bildikləri²⁴⁷ isə tağutlardır;²⁴⁸ onlar da bunları aydınlıqdan çıxararaq qaranlıqlara salarlar. Bunlar cəhənnəm əhalisidir, orada ölümsüz qalacaqlar.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ آتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ
إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أُحْيِي
وَأُمِيتُ قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ
فَأَتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي
الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

258. Allah hakimiyət verdiyi üçün İbrahimə qarşı Sahibi (Rəbbi) haqqında dəlil gətirəni, gözündə canlandırmadınmı? İbrahim: “Yaşadan və öldürən mənim Sahibimdir (Rəbbimdir)!” deyəndə o: “Mən də yaşadıram, mən də öldürürəm!”, - dedi. İbrahim: “Allah Günəşi şərqdən çıxarır, sən də qərbdən çıxar!” deyəndə, ayələri görməzliyə vuran həmin adam donub qaldı. Allah səhvlər içində olan bir tayfanı yola gətirməz.

أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ
أُنِّي يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِثَّةَ عَامٍ ثُمَّ

246 Ayələri görməzlikdən gələnlərin.

247 Allah onlara da şah damarlarından yaxındır, amma onlar tağutları/həddi aşanları özlərinə daha yaxın hesab edirlər.

248 Tağut həddi aşanlardır. Bunlar bir çoxlarını arxalarınca aparan insan və cin şeytanlardır (bax: “Ali-İmran” surəsi, 149-150).

بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ
 بَلْ لَبِثْتَ مِئَّةَ عَامٍ فَانْظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ
 وَانْظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ
 كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ
 اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

259. Bu adamı da fikirləşdinmi? Tavanları çökmüş və divarları uçulmuş bir şəhərə getmişdi. “Allah bu şəhəri ölümündən sonra necə dirildəcək?” demişdi. Allah onu yüz il ölü saxladı, sonra dirilti. “Nə qədər qaldın?” dedi. “Bir gün qaldım, bəlkə bir gündən də az!” cavabını verdi. Allah dedi ki: “Yox, düz yüz il qaldın! Yeməyinə və içkinə bax, heç xarab olmamışdır! Bir də eşşəyinə bax! Bu səni insanlara bir dəlil etmək üçündür. İndi də (eşşəkdən qalan) sümüklərə bax, onları necə birləşdirəcəyimizi, sonra necə ətə büründürəcəyimizi gör!” Bunları açıq-aşkar görəndə dedi ki, “İndi bilirəm, Allah hər şeyə bir ölçü qoyandır”.²⁴⁹

249 Qüdsdəki Məscidin (Beyti Maqdisin) ilk dəfə dağılmasından sonra (“İsra” surəsi, 17/5) Buxtunnasr (Nabukadnessar) yəhudiləri Babilə sürgün etdi. E.ə. 539-cu ildə Babili fəth edən fars kralı Koreş (Ahmet Güç, Yahudilik - DİA) Üzeyir (Əzra), Nehemya və digərlərini Məscidi təkrar inşa etmələri üçün geri qaytardı. Üzeyir Qüdsü görəndə: “Allah bu şəhəri ölümündən sonra necə canlandıracaq?” dedi. “Allah da onu öldürdü və yüz il sonra təkrar dirilti”. Bu əsnada Məscid Dariusun krallığının ikinci ilində tikilmişdi (Əzra, 4/11-24). Üzeyir II Artahşastanın krallığının yeddinci ilinin beşinci ayında, yəni e.ə. 437-ci ildə (Salime Leyla Gürkan, Yahudilik - DİA) Qüdsə gəlib çatdı (Əzra 7/8). Bu onun Qüdsə ikinci gəlişi idi. İlk gəlişi ilə ikincisi arasında 100

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى قَالَ أَوَْلَمْ تُؤْمِنْ قَالَ بَلَى وَلَكِنْ لَيَطْمَئِنَّ قَلْبِي قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَى كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

260. Bir gün İbrahim dedi: “Rəbbim! Ölüləri necə diriltdiyini mənə göstərərsənmi?” Allah: “Yoxsa inanmırsan?” dedi. (İbrahim): “Xeyr, inandım könlümün sakitləşməsi üçün” dedi. “Elə isə dörd quş tut, özünə öyrəşdir, sonra (kəs, parçala və) hər dağın başına onlardan bir parça qoy. Sonra onları çağır, bütün gücləriylə sənin yanına gələcəklər. Bunu bil ki, üstün olan və düzgün qərar verən Allahdır”, - dedi.

مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ مِّمَّةٌ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

261. Mallarını Allah yolunda infaq²⁵⁰ edənlərin misalı, yeddi sünbül bitirən və hər sünbülündə yüz

illik mərhələdə Allah “Onu insanlara bir möcüzə etmək üçün” öldürmüş və təkrar diriltmişdi.

- 250 “Nəfəq” sözü tunel, infaq da bir şeyi tuneldən keçirmək kimidir. İnfaqın dilimizdəki əvəzi xərcləməkdir. Damarları tunele oxşatmaq, infaq qanın qida və oksigeni hüceyrələrə, hüceyrələrin istehsal etdiklərini müvafiq yerlərə daşmasına oxşayır. Gizlədilən malın və pulun heç kimə faydası olmaz, vəsait ehtiyacı olanlara çatmalıdır. Buna görə də Quran həmişə infaqı əmr edir. Allahın razılığını qazanmaq üçün infaq birbaşa ehtiyacı olana çatdıqı

dənə olan buğda misalı kimidir. Allah düz seçim edənə qat-qat artıq verir. İmkanları geniş olan və hər şeyi bilən Allahdır.

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَا أَنْفَقُوا
مِنَّا وَلَا أَذَى لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا
هُمْ يَحْزَنُونَ

262. Mallarını Allah yolunda xərcləyən, sonra xərclədiyi hər şeyi başa qaxmayan və məyus etməyənlər var ha, onlara Sahibləri (Rəbbi) yanında mükafat vardır. Onların üzərində qorxu olmaz, kədərlənməzlər də.

قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِّنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا أَذَى وَاللَّهُ
غَنِيٌّ حَلِيمٌ

263. Gözəl bir söz söyləmək və bir ayıbı örtmək, kömək edib sonra adamı məyus etməkdən yaxşıdır. Allah zəngindir, həlim davranandır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَبْطُلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى كَالَّذِي
يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ

üçün dərhal tükədilir və yeni istehsalatın qapısını açır. Ticarət də istehsal edilən mal və xidmətin ehtiyacılara çatmasını təmin etdiyi üçün bir növ infaqdır. Mal uzun müddət gizlədilə bilməz, amma pul gizlədilə bilər. Uca Allah pulu kassalara, seyfərə yığıb dövr etməsinə mane olanları ağır tərzdə təhdid etmişdir (bax: “Tövbə” surəsi, 9/34-35).

صَفْوَانٍ عَلَيْهِ ثَرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ

264. Möminlər! Başa qaxaraq və məyus edərək yardımlarınızı dəyərsizləşdirməyin! Adamlara göstəriş üçün malını xərcləyən, amma Allah və axirət gününə inanmayan adam kimi davranmayın! Onun vəziyyəti, üstündə torpaq olan qayaya oxşayır. Möhkəm yağış yağar və oranı çılpaq qoyar. Belələri etdikləri işlərindən gözlədikləri nəticəni ala bilməzlər. Allah ayələri görməzliyə vuran bir camaatı düz yola gətirməz.

وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتُبَيْتًا مِّنْ أَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَآتَتْ أُكُوهَا ضِعْفَيْنِ فَإِن لَّمْ يُصِْبْهَا وَابِلٌ فَطُلٌّ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

265. Allahın razılığını qazanmaq və özlərini təskin etmələri üçün mallarını xərcləyənlərin məsəli hündür yerə salınan bol yağış qəbul edən və iki qat məhsul verən bir bağın sahibi kimidirlər. Yağış yağmasa da çiskin olur. Etdiyiniz hər şeyi görəndə Allahdır.

أَيُّودُ أَحَدُكُمْ أَن تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِّنْ نَّحِيلٍ وَأَعْنَابٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ

266. (Bir adam fikirləşin:) İçindən arxlar axan, hər məhsuldan verən, xurması və üzümü olan bir bağı var, amma yaşlılıq gəlib çatmış, övladı da himayəyə möhtac halda. Odlu bir qasırğa vurmuş, bağı yandırır qovurmuş. Onun yerində olmağı hansınız istəyərsiniz? Allah ayələrini sizə belə izah edir ki, yaxşı fikirləşəsiniz.²⁵¹

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا
لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ
بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ

267. Möminlər! Qazandıqlarınızın yaxşılarından və yerdən sizin üçün çıxardığımız şeylərdən xeyirdə xərcləyin! Gözünüzü qapamadan almayaçağınız pis şeylərdən verməyə çalışmayın! Bilin ki, Allah zəngindir, nə edərsə, gözəlini edər.

الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَاءِ وَاللَّهُ يَعِدُكُمْ
مَغْفِرَةً مِّنْهُ وَفَضْلًا وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

268. Şeytan sizi kasıb olmaqla qorxudur və çirkin işlər görməyinizi istəyir. Allah isə günahınızdan təmizlənmə və ikram etmək sözü verir. İmkanları geniş olan və hər şeyi bilən Allahdır.

251 Varlı, imkanlı adam da bir gün möhtac vəziyyətə düşə bilər. Dəyərli ilə darda olana kömək etmək özünə köməkdir.

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا
كَثِيرًا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ

269. O, seçimini düzgün edənə hikməti²⁵² verir. Kimə hikmət verirsə, ona çoxlu yaxşılıq edilmiş olur. Bu biliyi dimdik dayanan (ulul-əlbab)²⁵³ olanlardan başqası əldə edə bilməz.

وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِّنْ ثَمَقَةٍ أَوْ نَذْرُتُمْ مِّنْ نَّذْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُهُ وَمَا
لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ

270. Nə cür xərcləsəniz, necə əhd eləsəniz onu Allah bilir. Səhv (zülm) edənlərin köməkçiləri olmaz.

إِنْ تَبَدُّوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ
فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَيُكَفِّرُ عَنْكُم مِّنْ سَيِّئَاتِكُمْ وَاللَّهُ بِمَا
تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

271. Zəkatları/sədəqələri²⁵⁴ açıq-aşkar versəniz, çox gözəl olar! Amma kasıblara verərkən

252 Hikmət düzgün hökm deməkdir. Allah hər nəbiyə kitab və hikmət vermişdir (“Ali-İmran” surəsi, 3/81). Hikmət Allahın endirdiyi və yaratdığı ayələrdən çıxarılan doğru hökmlər və həmin hökmləri çıxarmaq metodudur.

253 “Sözə qulaq asıb ən gözəlinə tabe olanlar, Allahın doğru yolda saydığı şəxslərdir. Budur, ulul-əlbab onlardır” (“Zumər” surəsi, 39/18).

254 Əlif-lamlı olan “əs-sadaqat” sözünə zəkat mənası verilmişdir (bax: “Tövbə” surəsi, 9/60).

gizlətməyiniz,²⁵⁵ sizin üçün daha yaxşıdır, bəzi günahlarınızı örtər. Etdiyiniz hər şeyin içini bilən Allahdır.

لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَمَا تُنْفِقُوا
مِنْ خَيْرٍ فَلَأَنْفُسِكُمْ وَمَا تُنْفِقُونَ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ وَمَا
تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ

272. Sənin vəzifən onları yola gətirmək deyil. Düz yolu seçəni yola gətirən Allahdır.²⁵⁶ Xeyrə edəcəyiniz hər vəsait sizin özünüz üçündür. Xərcləməyi, sırf Allahın razılığını qazanmaq üçün etməlisiniz. Xərclədiyiniz hər malın əvəzi sizə tam olaraq verilir və haqsızlıq görməzsiniz.

لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا
فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ
بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِحْفَافًا وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ
اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

273. Xərcləməyi, xüsusilə, bütün vaxtını Allah yolunda xidmətlə keçirən ehtiyac sahiblərinə edin. Onlar çöldə gəzib işləyə bilməzlər. Ləyaqətli olduqları üçün də vəziyyətlərini bilməyən onları imkanlı hesab edər. Onları üzlərindən tanıyarsan.

255 İkinci cümlə “tutunəhə və əntum” təqdirində hal edilmişdir.

256 Bunu kimin könüldən istədiyini sən bilməzsən.

Heç kimdən yalvarıb heç nə istəməzlər. Xeyir üçün çəkdiyiniz bütün xərcləri bilən Allahdır.

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

274. Mallarını gecə-gündüz, gizli və açıq xeyrə xərcləyənlərin mükafatı Sahibləri (Rəbbi) qatındadır. Onların üzərində bir qorxu olmaz, qəm-qüssə də çəkməzlər.

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِّنْ رَبِّهِ فَانْتَهَىٰ فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

275. Faiz yeyənlər, şeytanın aqlını oğurladığı²⁵⁷ kimsənin davranışından fərqli davranış nümayiş etdirməzlər. Bu onların “Alış-veriş eynilə faizli əməliyyat kimidir” demələrinə görədir. Allah alış-verişi halal, faizli əməliyyatı haram etmişdir. Kimə Sahibindən (Rəbbindən) bir nəsihət gəlib çatarsa o da faiz almağı buraxarsa, əvvəlcədən aldığıları özündə qalar. Onun işi Allaha aiddir. Kim də davam edərsə, onlar cəhənnəm əhalisidir, orada ölümsüz olaraq məskunlaşacaqlar.

257 Ayədə qeyd edilən “təxabbut” “başdan çıxarmaq və aqlını pozmaq” mənalarına da gəlir (“Lisan”, “Tacl-arus”).

يَمَحَقُ اللَّهُ الرَّبَّاءَ وَيُرِي الصَّدَقَاتِ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ

276. Allah faizli işləri daraldır, zəkatları/sədə-qələri artırır.²⁵⁸ Allah ayələri görməzliyə vuran cinayətkarların heç birini sevməz.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

277. İnanıb güvənən, yaxşı işlər görən, namazı tam qılan və zəkatı verənlər, Sahibləri (Rəbbi) qatında mükafata layiq olarlar. Onların üzərində bir qorxu olmaz, kədərlənməzlər də.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

278. Ey inanıb güvənənlər, Allahdan çəkinərək qorunun! Ona həqiqətən güvənirsinizsə, qalan faiz alacaqlarınızdan əl çəkin!

فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِنْ تُبْتِمْ فَلَكُمْ رُؤُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ

279. Əgər əl çəkməsəniz, Allah və elçisi tərəfindən elan olunmuş bir müharibənin içində ol-

258 Faiz iqtisadiyyatı daraldır, zəkat genişləndirir. “İnsanların malları arasında artsın deyə faizə verdiyiniz şey (borc) Allahın yanında artmaz. Allahın razılığını istəyərək verdiyiniz zəkata gəldikdə, qat-qat artıranlar zəkat verənlərdir” (“Rum” surəsi, 30/39).

duğunuzu bilin. Tövbə etsəniz (xətanızdan tam olaraq qayıtsanız) əsas mallarınız sizindir,²⁵⁹ beləliklə nə haqsızlıq edərsiniz, nə də haqsızlığa məruz qalarsınız.

وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

280. Borclu çətindədirsə rahatlığa qovuşana kimi gözləmək lazımdır. Alacağınızı sədəqəyə/zəkata²⁶⁰ saymağınız sizin üçün daha xeyirlidir. Bunu bilsəydiniz!

وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

281. Allahın hüsuruna çıxarılacağınız həmin gündən çəkinib qorunun. Sonra hər kəsə qazandığı tam olaraq veriləcək və heç kimə haqsızlıq edilməyəcəkdir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُب بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ

259 Əsas malın, yəni borc olaraq verilən şeyin üstündəki hər əlavə faizdir.

260 "Tövbə" surəsinin 60-cı ayəsində sədəqə zəkat mənasında işlədilmiş və borclular zəkat sahələrindən sayılmışlardır.

الْحَقُّ سَفِيهَا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمْلَلَ هُوَ فَلْيُمْلَلْ
 وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رَجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ
 يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ
 تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ
 إِذَا مَا دُعُوا وَلَا تَسْأَمُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَى
 أَجَلِهِ ذَلِكَكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَى أَلَّا
 تَرْتَابُوا إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ
 عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَارَّ
 كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ وَإِنْ تَفَعَّلُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ
 وَيَعْلَمُكُمُ اللَّهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

282. Ey inanıb güvənənlər, bir-birinizə müəyyən vaxta kimi borc verdiyinizdə borcunuzu yazın. Bir katib aranızda düzgün şəkildə qeyd etsin. Katib yazmaqdan çəkinməsin, Allah (bu ayədə) necə öyrədirsə, elə yazsın. Yazını borclu olan yazdırsın, Sahibi (Rəbbi) olan Allahdan çəkinsin ki, borcdan heç nəyi azaltmasın. Borclu səfeh,²⁶¹ aciz²⁶² və ya deyib yazdıra bilməyəcək vəziyyətdə olsa onu vəlisi düzgün olaraq yazdırsın. Kişilərdən iki nəfəri də şahid tutun. İki kişi yoxdursa, bir kişi ilə iki qadın da olar. Bunlar, şahidliyini qəbul edəcəyiniz adamlardan olsunlar. Qadınlardan biri unudar və ya yanılsa, digəri xatırladar. Şahidlər çağırılarda boyun qa-

261 Bacarıqsız, malının dəyərini bilməyib, lazımsız xərclər edən.

262 Uşaq, taqətsiz və ya çox yaşlı.

çırmasınlar. Borc az da olsa, çox da olsa, müddəti ilə birlikdə yazmaqdan bezməyin. Allah qatında beləsi daha düzgün, şahidlik üçün daha sağlam,²⁶³ şübhəyə düşməməyiniz üçün daha münasibdir.²⁶⁴ Aranızda alıb-verdiyiniz nəgd ticarət olsa, onu yazmamağın sizə günahı olmaz. Alış-veriş edəndə şahid tutun. Katib də, şahid də zərərə məruz qalmasın. Onlara zərər verməyiniz, yoldan çıxmağınız olur. Allahdan çəkinərək qorunun. Bunu sizə Allah öyrədir. Hər şeyi bilən Allahdır.

وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَّقْبُوضَةٌ فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي أُؤْتِمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ

283. Səfərdə olsanız, yazmağa heç kimi də tapmasanız, görülcək iş girov götürməkdir. Biriniz digərinə güvənib (borcu yazmaz, girov götürməzsə)

263 Sağlam olan iki şeyi müqayisə edəndə birinə daha sağlam deyilir. Buna görə də “şahidlik üçün daha sağlam...” sözü onun sağlamının da olduğunu göstərir. Bu ayəni tam başa düşmək üçün ona bənzəyən bu ayələri oxumaq lazımdır: “Möminlər! Sizdən biri ölüm döşəyində vəsiyyət edəcəyi vaxt aranızdan etibarlı iki şahid tutsun. ...Əgər şahidlərin günaha batdıqları başa düşülərsə, ölənə haqq sahibi iki yaxını onların yerinə keçsin və belə and içsinlər: “Vallah, Bizim şahidliyimiz onlarınkindən daha doğrudur, biz haqsızlıq etmərik. Elə olsa, zalımlardan olarıq. Beləsi, şahidliyi lazımi kimi etmələrinin aşağı səviyyəsidir...” (“Maidə” surəsi, 5/106-108). Qadın-kişi ayrı-seçkiliyi olmadan etibarlı iki şahid, alt səviyyə olduğuna görə şahidlər iki kişi, iki qadın və ya bir kişi ilə bir qadın da ola bilər.

264 “Daha doğru...” ilə başlayan ifadələr borcu yazmağın fərz olmadığını və tövsiyə xüsusiyyətində olduğunu göstərir.

etibar edilən şəxs Sahibi olan Allahdan çəkinərək qorunsun ki, güvəndən sui-istifadə etməsin.²⁶⁵ Şahidliyi gizlətməyin. Kim gizlədərsə, qəlbi yaxşılıqdan uzaqlaşar. Etdiyiniz hər şeyi bilən Allahdır.

لِّلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَاِنْ تَبَدُّوْا مَا فِي
اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخَفُّوْهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهٖ اللّٰهُ فَيَغْفِرْ لِمَنْ يَشَآءُ
وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَآءُ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ

284. Göylərdə və yerdə olan hər şey Allahındır. İçinizdə olanı açıqlasanız da, gizlətsəniz də Allah sizi ondan hesaba çəkir.²⁶⁶ Bağışlanmağa layiq olanı bağışlayar, əzaba layiq olana da əzab verir. Hər şeyə ölçü qoyan Allahdır.

اٰمَنَ الرَّسُوْلُ بِمَا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مِنْ رَّبِّهِ وَالْمُؤْمِنُوْنَ كُلُّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ
وَمَلٰئِكَتِهٖ وَكُتُبِهٖ وَرُسُلِهٖ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِهٖ وَقَالُوْا
سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا غُفْرٰنَكَ رَبَّنَا وَاِلَيْكَ الْمَصِيْرُ

285. Bu elçi Sahibindən (Rəbbindən) ona endirilən hər şeyə inanıb güvənmişdir, möminlər də həmçinin! Hər biri Allaha, mələklərinə, kitablarına və elçilərinə inanıb güvənirlər: “Onun elçiləri arasında ayrı-seçkilik etmərik” deyirlər. Bunu da

265 Ayəyə görə bir-birinə etibar edənlər borcları yazmaya bilərlər, girov götürməyə bilərlər və şahid də tutmaya bilərlər.

266 İnsan ürəyindən keçənlərdən deyil, içində olana görə cavabdehlik daşıyır. İçində olan iman, şirk, münafıqlıq kimi şeylərdir. İbadəti Allah üçün deyil, göstəriş üçün edən savab qazana bilməz. Bu ayədə bəhs edilən bu cür vəziyyətlərdir.

deyirlər: “Eşitdik və boyun əydik! Bağışla bizi, ey Sahibimiz (Rəbbimiz)! Dönüb gediləcək yer Sənin hüzurundur”.

لَا يَكْلَفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا
اِكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تَأْخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا
تَحْمِلْ عَلَيْنَا إَصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا
تَحْمِلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَارْحَمْنَا أَنْتَ
مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

286. Allah heç kimə gücünün çatmayacağı bir məsuliyyət yükləməz. Adamın bəzi qazancı lehinə, bəzi qazancı da əleyhinədir. (Siz belə dua edin:) “Rəbbimiz! Əgər yaddan çıxarsaq və ya xəta etsək, bizi cavabdeh bilmə! Sahibimiz (Rəbbimiz!) Bizdən əvvəlkilərə yüklədiyin ısr yükünü²⁶⁷ bizə

267 “İsr” gələn nəbiyə inanmaq vəzifəsidir. “Allah nəbilərdən qəti söz almışdı: “Sizə kitab və hikmət verərəm, sonra sizdəkini təsdiq edən bir elçi gələrsə, ona qətiyyətlə inanacaq və köməklik göstərəcəksiniz! Bunu qəbul etdinizmi? Bu məsələdə ısrımı üstünüzə götürdünüzmü?” demişdi. Onlar: “Qəbul etdik” demişdilər” (“Ali-İmran” surəsi, 3/81). Buna görə də əvvəlki nəbilərin ümmətlərinin Muhəmməd əleyhissalame inanmaq vəzifələri var. Axırıncı nəbi ilə birlikdə “ısr” yükü götürüldü. Burada həmin yükün olmadığı bir dua cümləsi ilə möminlərin zəhinlərində canlı tutulur. Mövzu ilə əlaqəli ayə belədir: “Yanlarındakı Təvratda və İncildə yazılı olan bu elçiyə bu ümmi Nəbiyə tabe olanlar... o onlara yaxşılığı ömr edər, pisliyi qadağan edər. Təmiz və ləzzətli şeyləri halal, pis şeyləri isə haram edər. İsrilərini və üzərlərindəki ipləri qaldırır atar. Ona inanan, onu dəstəkləyən, ona yardım edən və onunla birlikdə endirilən nura tabe olanlar umduqlarına qovuşarlar” (“Əraf” surəsi, 7/157).

də yükləmə! Sahibimiz (Rəbbimiz)! Çətinlik çəkə-
cəyimiz yükü bizə daşıtdırma! Bizi əvf et! Bizi bağış-
la! Bizə ikram et! Bizim mövlamız (ən yaxınımız)²⁶⁸
Sənsən. Kafirlərə²⁶⁹ qarşı bizə kömək et!”

268 Vəli sözü üçün “Bəqərə” surəsinin 107-ci ayəsinin iqtibasına müraciət edin.

269 Ayələri görməzliyə vuranlara.

QEYD ÜÇÜN

QEYD ÜÇÜN

QEYD ÜÇÜN

Qurani-Kərim / Azərbaycanca tərcümə seriyası - 1

Prof. Dr. Abdulaziz Bayındır

BƏQƏRƏ SURƏSİ

Tərcümə edən:
Elşad MİRİ

Yığılmağa verilmişdir: 01.02.2017. Çapa imzalanmışdır: 14.02.2017.
Ölçü: 70x100 1/32. Çap vərəqi: 4,25. Sifariş: 041/17. Say: 1000 ədəd.

NURLAR
Nəşriyyat-Poliqrafiya
Mərkəzi

Bakı, Az1122, H.Zərdabi pr. 78
Tel: 4977021 / Faks: 4971295
E-poçtu: office@nurlar.az